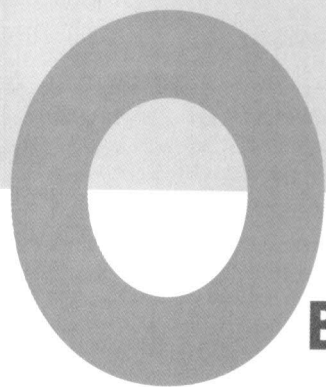

URTX

BRES AL CONVENT DE BELLPUIG (1507-1535)

Joan Yeguas i Gassó

OBRES AL CONVENT DE BELLPUIG

(1507-1535)*

Joan Yeguas i Gassó
Museu Nacional d'Art
de Catalunya

El present article neix a conseqüència d'un treball d'investigació desenvolupat a l'emparedat de l'Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga.¹ La recerca en qüestió fou l'edició crítica del Llibre Ver del Convent de Bellpuig, obra publicada l'any 2003 en la col·lecció Ardèvol del mateix arxiu targarí.² L'estudi va generar la troballa d'un grapat de notícies arxivístiques sobre l'edificació del cenobi bellpugenc en el primer terç del segle XVI. Algunes referències eren inèdites. Altres ja havien vist la llum, però mancades d'una anàlisi amb més rigor en el camp de la història de l'art. Davant l'interès de les dades, i la seva extensió, vam creure oportú que fossin reflectides en un espai de difusió cultural com aquesta revista.³

Fundació del convent. Lloc, data i motivacions
El 24 de febrer del 1507 el papa Juli II atorga una butlla a Ramon Folc III de Cardona i d'Anglesola, perquè com a senyor de la baronia de Bellpuig, pogués iniciar l'edificació d'un cenobi per a frares franciscans.⁴ El nou convent s'havia de bastir sobre un petit turó fora els murs de la vila de Bellpuig, en el lloc on hi havia una ermita dedicada a sant Bartomeu,

un petit priorat que en el segle XV depenia del monestir premonstratenc de Sant Nicolau, situat entre Fondarella i el Palau d'Anglesola, avui desaparegut i, potser, antic panteó familiar dels Anglesola.⁵ La fundació del convent i la vinguda dels frares franciscans s'engloben dins una sola voluntat de Ramon de Cardona, la d'erigir-se un lloc propici per a ser enterrat, amb l'estrena d'un nou espai destinat a panteó familiar. L'arribada i col·locació a l'església conventual de la tomba marmòria del Cardona entre 1530 i 1531, feta per l'escultor Giovanni da Nola entre 1523 i 1528, és la culminació d'una sola idea, la qual va començar amb la construcció del convent de Bellpuig.⁶ Aquesta intencionalitat no era un fet excepcional en aquella època, ja que a partir d'inicis del segle XIV hi ha una tendència a la privatització del sentiment religiós per part dels membres més insignes de la societat catalana, fet que va comportar la proliferació de capelles a les esglésies, promogudes per particulars. Una vegada s'havia finançat el recinte religiós, s'havia designat preveres i rendes aportades per a la seva manutenció, l'agraciat amb la concessió n'esdevenia gairebé el propietari. Aquesta situació comportava l'adquisició de diversos drets, un dels quals era el de poder disposar de sepultura en aquest indret, al mateix temps que la tomba constituïa un recordatori constant del deure de pregar per l'ànima del difunt que tenia la comunitat de religiosos. A Catalunya, les promocions d'espais funeraris que predominen són per via testamentària i les realitzades en dates immediatament posteriors a períodes crítics, epidèmies o guerres, tot i que també es donen fundacions en vida com a conseqüència d'una por exagerada a la mort.⁷ En canvi, l'acció del baró de Bellpuig s'ha d'entendre a través dels estímuls que hauria rebut després de relacionar-se amb membres de la societat de Sicília i, sobretot, de Nàpols. En aquest context, cal tenir en compte l'opinió del filòsof Giovanni Pontano, mestre espiritual de

Fig. 1
Antoni Queralt.
Planta baixa
del claustre, convent
de Sant Bartomeu,
Bellpuig, 1510-1511.
(Foto: Roser Miarnau)

la noblesa napolitana a finals del segle XV i inicis del XVI, el qual afirmava que la tomba, en marbre i en capella pròpia, era un element imprescindible en el llistat d'allò que necessitava tenir un individu per manifestar el seu poder en societat, o sigui, per a què hom es pogués mostrar sota la virtut de la magnificència.⁸ Per tant, el convent i la tomba de Bellpuig s'han d'entendre com una declaració de principis del Cardona respecte a aquest model d'entendre la vida.

Arquitectura

Tal com anuncia el títol de l'article, només ens ocupem de les obres constructives dutes a terme entre els anys 1507 i 1535, o sigui, de la fàbrica originària del convent franciscà bastida sota paràmetres artístics d'estil gòtic, i que representa el principal nucli d'atracció de l'edifici: la planta baixa i el primer pis del claustre, la planta baixa de l'antic pati de l'església (després conegut com a pati dels gats o claustre petit), les restes de l'església del segle XVI, la sagristia, l'escala de caragol, la sala capitular i el rentamans del refetor. Després, les dependències conventuals foren modificades o ampliades en fases diferents.

A inicis del segle XVII hi hagué una important campanya d'obres: l'antiga porteria, un cos d'edifici que conforma la façana principal del convent; el primer pis del pati de l'església; l'escala gran; el segon pis del claustre, datat

epigràficament l'any 1614; la galeria del sector nord, anomenada el mirador del duc; la porta d'aparell encoixinat del sector de llevant, amb la data de 1604; o el sistema de clavegueram, de l'any 1628. Els canvis portats a terme en el segle XVIII i inicis del XIX foren puntuals: segons Garganté, el 1738 es produïren unes millores; unes altres entre els anys 1803 i 1804, sota la direcció del pare guardià Salvador Sors; i les mínimes imprescindibles a partir del 1815, després de la destrucció patida durant la guerra del Francès.⁹

El setembre de 1833, amb la mort del rei Ferran VII i l'inici de la primera guerra carlina, sumat al caduc règim feudal, es comencen a donar una sèrie d'esdeveniments que feren canviar el curs de la història a Espanya. Es produeixen diferents confrontacions entre els partidaris de l'absolutisme i les classes populars; un d'aquests problemes va acabar amb la revolta antireligiosa de juliol del 1835, que es va propagar arreu de Catalunya, moment en què la comunitat franciscana de Bellpuig va abandonar el cenobi. El 1836, la desamortització de Mendizábal va propiciar que l'estat confiscés el recinte, o sigui, l'edifici conventual i les terres de l'entorn. Els béns foren subhastats sense èxit el 1843, i, finalment, fou adquirit per un particular el 1872. El pas de la propietat per diferents mans i la manca d'atenció vers el patrimoni feren que l'antic con-

Fig. 2
Miquel de Maganya.
Planta baixa del pati
de l'església, convent
de Sant Bartomeu,
Bellpuig, 1515.
 (Foto: Roser Miarnau)

Fig. 3
Vista sud-est
de l'església en estat
ruïnós abans del
1897, convent de
Sant Bartomeu,
Bellpuig.

(Foto:
El Pregoner d'Urgell,
 núm. 238-239).

Fig. 4
Vista sud-oest de
l'església en estat
ruïnós abans
del 1897, convent
de Sant Bartomeu,
Bellpuig. (Foto: J.

Bonet Marqués, arxiu
 Jaume Torres i Gros).

vent s'anés degradant. El 1897 l'edifici va acollir l'arribada de la congregació de sant Vicenç Paül, la qual féu: un acondicionament d'urgència de les dependències, entre 1897 i 1899; l'encàrrec d'erigir una nova església a l'arquitecte Pau Aguiló, entre els anys 1903 i 1906; i, amb el pas del temps, la modificació substancial de l'entorn, amb la construcció d'aules i dormitoris, entre altres detalls, ja que el convent es va transformar en un col·legi que va exercir l'ensenyament entre 1922 i 1972. El 1989 la Generalitat de Catalunya esdevingué la propietària de l'immoble, i a partir d'aleshores hi hagueren noves intervencions: el Departament de Cultura féu instal·lar una seu de l'Oficina de Gestió de Monuments, i ha portat a terme diferents campanyes de restauració; l'Ajuntament de Bellpuig va tenir cura de construir una residència geriàtrica al sector sud, inaugurada el 1994, i el 2003 va començar l'enjardinament de l'anomenat "parc del convent".¹⁰

L'activitat entre 1507 i 1513: Antoni Queralt i Joan Llopis

Els documents que aportem només reflecteixen l'activitat constructiva entre 1510 i 1511,

però seria lògic pensar que les obres s'haurien començat abans, després de la butlla papal del 1507, i durarien fins a la mort del mestre d'obres el 1513. Per una banda, trobem el treball d'un grup de picapedrers encapçalats per Antoni Queralt, amb la presència de Joan Llopis i Joan Petit (vegeu document 2 de l'apèndix). Durant l'any 1510, deixant al marge els caps de colla, els picapedrers cobren 353 lliures, 7 sous i 3 diners per haver treballat 6.400 dies, temps en el qual piquen 418 pedres, ajudats per un nombre reduït de manobres. Si cada picapedrer hagués fet una temporada de 320 dies laborables l'any, amb 45 dies festius, ens trobaríem davant una companyia composta per una vintena d'homes. L'any 1511 no s'esmenta el nombre de jornades, però sabem que la companyia cobra 202 lliures, 8 sous i 2 diners; per tant, si agafem el patró de l'any anterior, haurien treballat aproximadament només uns 3.662 dies (fins al mes de juliol), o hi hauria menys picapedrers a l'obra. Al marge d'això, també trobem els carreters, els quals el 1510 compren 4 parelles de bous amb les seves respectives carretes ferrades, i transporten 2.075 carreus de pedra, 211 carretades de pedra calar o calcinosa (105.331'2 quilos), 566 carretades de pedra al forn per tal d'obtenir calç (282.547'2 quilos) —en dues partides de 355 i 211—, 235 carretades de pedra vulgar o cascalls (117.312 quilos); i el 1511 transporten 500 carreus de pedra, 1.457 carretades de pedra (727.334'4 quilos) —en tres partides diferents de 324, 173, i 960—, i un nombre indeterminat de carretades de pedra per obtenir calç.¹¹

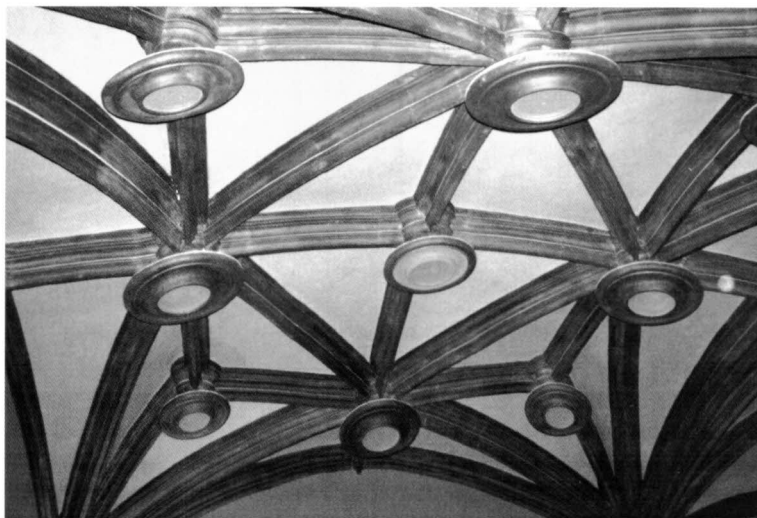
D'una altra banda, el 1510 trobem un parell de fusters que treballen en "*la una claustra de Sant Bartomeu*", en concret, en "*lo primer claustra de Sant Bartomeu*" (fig. 1). Els fusters són Guerau Capdevila i Bosch de Verdú (vegeu documents 1 i 2 de l'apèndix).¹² Treballen a preu fet, cobren en moneda i en espècies. Bosch de Verdú cobra un total de 102 lliures en tres partides de 34 lliures: la primera en metàl·lic; la segona, no la tenim enregistrada; i la darrera amb 16 mitgeres de blat, a 2 lliures, 1 sou i 4 diners la mitgera. Capdevila cobra 75 lliures en tres partides diverses: una de 18 lliures; una altra de 7 lliures; i una darrera de 50 lliures, la qual fou relacionada de forma incompleta, quantitats en metàl·lic de 13 lliures i 18 sous, 154 sous (o 7 lliures i 14 sous), i 160 sous (o 8 lliures), i dues mitgeres de blat. No sabem si el seu treball es limitaria a tasques de fusteria (com fer les cintres per les voltes del sostre i les bigues de teulades), o també durien a terme alguna obra arquitectònica, ja que la documentació notifica un pagament a Capdevila per l'esmena en les obres, degut al fet que no

es féu una escala que estava prevista en un inici. Sobre els artífexs, Capdevila s'esmenta que era de Balaguer (la Noguera) i, possiblement, Bosch seria de Verdú (l'Urgell).¹³ El mateix 1510 es documenta el pagament als carreters pel transport de fusta, del terme d'Utxafava (actual Vila-sana), i als treballadors d'unes serradores.

El "valencià" Antoni Queralt

Antoni Queralt té una trajectòria documentada entre 1494 i 1513, anys en què va exercir la seva activitat com a mestre major de la Seu Vella de Lleida. Durant la seva direcció es portaren a terme una sèrie d'obres: el 1494 s'enllosa el claustre, el 1496 es feren els desguasos pel drenatge del claustre, el 1500 es féu la coberta de la capella Gralla, el 1502 s'enllosa el cor nou, el 1503 executa unes gàrgoles per l'arxiu, el 1506 féu la porta de la sagristia, i el 1512 es realitzen obres menors a la capella Requesens.¹⁴ Al marge d'això, Fité documenta Queralt com: habitant del barri de Sant Andreu, a Lleida; el 1496 agafava com un aprenent, el biscaí Martí Vergara; i el 1502 estava tallant 50.000 lloses de pedra a Alfès (el Segrià), juntament amb un artífex anomenat "Joan Lopiz de l'Espluga Clava", o sigui, l'ajudant que també apareix documentat a Bellpuig a partir del 1510. Segons Conejo, el 1507 Queralt fou un dels dos mestres que denunciaren les obres fetes per Antoni Gondàngels en l'edificació de l'antic Hospital de Santa Maria de Lleida.¹⁵ No sabem qui fou el responsable del seu fitxatge a Bellpuig, però cal esmentar el cardenal Francesc Remolins, fill de Lleida, bisbe auxiliar de la capital de la terra ferma entre 1498 i 1502, on

hauria vist treballar Queralt, i entre l'octubre de 1511 i el febrer del 1513 fou virrei de Nàpols, en substitució temporal de Ramon de Cardona.¹⁶

La major part de la informació de què disposem està relacionada amb Lleida, però el 12 de gener del 1495 Antoni Queralt apareix com un dels quatre mestres del gremi de picapedrers de la ciutat de València.¹⁷ També tenim una vinculació de Queralt amb Tortosa, ciutat de la qual era habitant i "mestre de la Seu" el 1497. Matamoros no el documenta com a mestre d'obres de la catedral del Baix Ebre, en canvi, la investigació d'Almuni sí, entre 1496 i 1497.¹⁸ Queralt capitularia obres a Tortosa, com el 1505, que signava l'execució de la capella de Sant Antoni de Pàdua, pel claustre del convent de Sant Francesc.¹⁹ Potser era fill de Tortosa, no cal oblidar que Pere Compte era ciutadà de Girona.

En tot cas, Antoni Queralt era mestre pel gremi valencià de picapedrers, fet que només volia dir una cosa: que havia passat l'examen de l'ofici a la capital del Túria. Per tant, el treball de Queralt a Bellpuig significa l'arribada d'un mestre d'obres de primera línia a la plana d'Urgell, ja que València era la capital mediterrània de l'estereotomia o l'art del tall de la pedra d'aquella època. L'alt grau de proteccionisme del gremi valencià de picapedrers, que l'any 1472 només tenia tres mestres, i vint-i-tres anys després, el 1495, només en tenia quatre, ens porta a creure que Antoni Queralt hauria adquirit l'ofici de picapedrer a València, al costat de Pere Compte o García de Toledo, un cop difunt Francesc Baldomar vers 1476-1477.²⁰ Per saber l'any que va morir Queralt només tenim un parell d'indicis: la manca de dades documentals a la catedral de Lleida a partir de l'any 1513, i una subvenció concedida el 1515 pel Capítol lleidatà a la seva filla òrfena.²¹

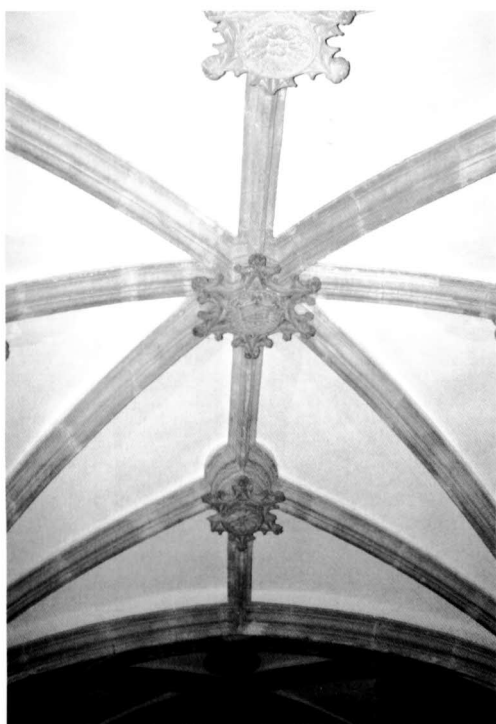

Fig. 6
Miquel de Maganya
(atribuït).
Volta de creueria
estrellada a la sagristia,
convent de Sant Bartomeu, Bellpuig,
1514-1515.
(Foto: Roser Miarnau)

Fig. 5
Joan Llopis (atribuït).
Volta de creueria
estrellada a la sala
capitular, convent
de Sant Bartomeu,
Bellpuig, 1533-1535.
(Foto: Roser Miarnau)

Fig. 7
Joan Llopis (atribuït).
Inici de l'escala
de caragol, convent
de Sant Bartomeu,
Bellpuig, 1533-1535.
 (Foto: Roser Miarnau).

Canvi de projecte el 1513? La ira del Cardona o la mort de mestre Queralt?

Segons Gonzaga, poc després d'haver començat les obres es va produir un conflicte entre l'esplendor que procurava Ramon de Cardona i la modèstia que caracteritzava els frares franciscans, ja que aquests últims havien construït un edifici estret i pobre, cosa que féu enutjar el senyor. La irritació del Cardona va arribar al punt de manar derruir tot allò endegat i començar un projecte més elegant i magnífic.²²

Segons Marca, per tal d'anar pel bon camí, el Cardona havia d'enviar des d'Itàlia *"la idea, y planta, que devia executar-se"*.²³ L'any 1513 es documenta l'arribada d'una caixa a Bellpuig, enviada pel procurador del senyor a Barcelona, en la qual hi havia *"creus e altres coses de Sant Bartomeu e lo modello"* (vegeu document 2 de l'apèndix). Mesos després, el 25 de juny del 1514, Ramon de Cardona enviava una carta al seu procurador sobre *"las obras del castillo y convento de Bellpuig, por*

lo que le enviava el modello de la obra encargandole que se enviessen todo cuidado en que se hiciessen las obras correspondientes a él".²⁴ Aquest incident es produiria entre 1513 i 1514, en un període de treva de les guerres d'Itàlia que estava portant a terme el Cardona, en qualitat de comandant de la Lliga Santíssima.

Per a Carbonell Buades, aquest model *"podia ser una maqueta o, més fàcilment, una traça dibuixada"*, i afirma que el disseny recomanat des de Nàpols no es va seguir amb fidelitat, almenys si aquest era d'arrel renaixentista, ja que l'arquitectura conservada és d'un esperit gòtic que *"no desentona del conjunt de les construccions contemporànies catalanes"*.²⁵ Si repassem les dades, trobem que les explicacions tradicionals no quadren: 1) Antoni Queralt era un mestre d'obres de força categoria, el qual hauria pogut morir a l'any 1513; 2) les obres arquitectòniques realitzades després del rampell d'ira del Cardona, entre 1514 i 1535, responen a un model sorgit de la tradició gòtica, sota les ordres de mestres piquers del mateix perfil que Queralt; 3) sembla que les obres dutes a terme entre 1507 i 1513 no foren enderrocades.

Què va passar exactament? Segons la meua opinió, no hi hagué cap redreçament del projecte de Queralt, tot al contrari, ja que el programa arquitectònic gòtic es va portar a terme. El "modello" enviat pel Cardona no s'ha d'identificar com un projecte arquitectònic, maqueta o traça, ja que només es tractava d'un simple mètode de treball, o sigui, unes normes amb les quals pretenia eliminar els costos excessius de l'obra fins aquella data. El Cardona afirmava: *"ya veys el ynconviniente y gasto que haziendolo de otra manera se sigue, y haziendolo yo digo así en la obra de la cassa como del monesterio y yglesia la obra yra en toda perfección"* (vegeu document 3 de l'apèndix). Per tant, el "modello" o procediment a seguir hauria de ser el "Memorial de la manera que se lavora en Nápoles", transcrit per Ainaud, juntament amb altres instruccions inèdites, com les que facilita el Cardona per a la construcció de l'església.²⁶

La continuació de les obres. L'església del convent i la sagristia (1514-1515)

Segons la documentació, l'any 1515 s'estava enllestint l'església conventual (vegeu document 2 de l'apèndix). Es satisfan pagaments per: 1.500 teules i 1.200 rajoles per cobrir les capelles, a un ferrer per haver afegit metall a la campana i adobat el seu batall, i al mestre Gil Font pel vitrall del cor. També es feren merlets en calç per a la tanca de l'hort dels frares. Pel que fa a l'aixovar litúrgic, el 1516 un

argenter cognominat Dalmau rebia 73 lliures i 17 sous lliures per la realització d'unes canadelles, o ampolles per ministrar el vi i l'aigua de la missa, d'un total de 132 lliures que havia de cobrar pel treball de 11.014 argents d'or (vegeu document 1 de l'apèndix); amb els quals obtindríem un total de 22 quilos i 946 grams d'or, fet que justificaria l'elevat preu satisfet a l'argenter.²⁷

Però si l'obra s'estava acabant el 1515, això vol dir que s'hauria començat abans, potser després de l'arribada del "modelo" en el juny del 1514. Segons aquest "modelo" (o mètode de treball escrit pel Cardona en castellà), en part inèdit (vegeu document 3 de l'apèndix), s'esmenten els diferents espais i elements que s'havien de fer, i concreta els materials utilitzats. Tot i que es parla de l'església de "San Nicolás" i de la parroquial, hem d'aclarir que es tracta del temple conventual, ja que "junto con ella [l'església] se a de hazer el abadía", i, també, s'esmenta com a hospital de Sant Bartomeu. Els fonaments de l'església s'havien de començar a la meitat de l'antiga capella, "por que siempre la yglesia perochial la gente pueda oyr, y quando aquella sea medio hecha se pueda la obra deribar, y en ella se pueda dezir misa". La capella de Sant Bartomeu estava en mal estat, en concret, tenia "muchas paredes ynperfectas". L'església nova havia de tenir 15 canes de llargada (23'34 metres), 5 canes d'amplada (7'78 m), 20 canes i un terç d'alçada comptant des dels fonaments (31'63 m). La sagristia havia de tenir una superfície de 10 canes quadrades (15'56 m²). Les arcades de les capelles s'havien de fer en guix, les voltes en rajola, sobre la porta hi anava un rosetó amb vidrieres i el campanar seria una mena de pavelló amb pilars sobre les voltes; també fa referència al cost de la pedra de reble (20 carretades pel temple i 12 per la sagristia, un total de 32 carretades o 15.974'4 quilos), i la calç (7.000 mitgeres o 661.500 litres).²⁸ Finalment, el Cardona intentà que els vilatans de Bellpuig i els diferents pobles de la baronia treballassin gratuïtament per a l'obra, "dexado el juicio de Dios quand gran beneficio an dello"; fins i tot en dia de festa, per això manava al "degado de Tárraga que les absuelva de las fiestas para que hos traygan y ayuden a traer la piedra, pués que es hobra meritoria".

L'església actual és un refregit, ja que, com a mínim, ha tingut tres èpoques constructives. A través de fotografies antigues de finals del segle XIX (figs. 3 i 4), d'abans de la restauració dels Paüls, podem observar elements que s'han conservat (només la façana), elements que es conservaven però que foren eliminats (contrafortis i una gran capella a la

paret de la banda de l'Evangeli), i elements que ja s'havien perdut per sempre (amb l'ensorrament de les voltes i el sostre). Al marge d'això, no hi ha cap indicatiu que pugui indicar la preservació d'altres elements arquitectònics del temple cinc-centista. Segons la documentació, la façana havia de tenir un rosetó; el que podem veure avui és una obra del segle XX. Sí que és original la magnífica portada de mig punt amb dovelles. Pel que fa a la sagristia, encara podem trobar tres trams de sostre coberts amb voltes de creueria estrel·lades, amb claus de volta (fig. 5).

El pati de l'església (1515): Miquel de Maganya, un altre valencià

El 1515 es va comprar un camp de vinya al costat del temple "per a fer la plaça". El mateix any es pagava el picapedrer Miquel de Vidania per la seva obra en "los pilars del porchio de la plaça", juntament amb el picapedrer Llorenç Francès, el qual havia treballat "pilars y basas" (vegeu document 2 de l'apèndix). La documentació fa referència a la plaça de l'església, o sigui, l'espai porxat que els franciscans esmenten com a pati de l'església en el Llibre Ver del Convent fins a l'exclaustració del 1835, i, després, els Paüls passen a anomenar-lo pati dels gats; actualment també s'anomena com a claustre petit (fig. 2).²⁹

El picapedrer esmentat com a Miquel de Vidania podria tractar-se del mestre piquer anomenat Miquel de Maganya, deixeble de Pere Compte, que el 1513 pagava els impostos municipals a la ciutat de València.³⁰ Entre 1514 i 1515, Maganya rebia pagaments pel seu treball a la capella del Roser de l'antic convent de Sant Domènec, a València, una obra amb columnes helicoidals.³¹ Entre 1513 i 1517, Maganya contracta les columnes entorcades per als pavellons del creuer en el

Fig. 8
Joan Llopis (atribuït).
Primera galeria
del claustre
(sense finestres),
convent de Sant
Bartomeu, Bellpuig,
1533-1535.

(Foto: arxiu Jaume Torres i Gros)

Fig. 9
Joan Llopis (atribuït).
Parell d'arcades de la
primera galeria del
claustre, convent de
Sant Bartomeu,
Bellpuig, 1533-1535.
 (Foto: Roser Miarnau).

Fig. 10
Pere Compte. Secció
d'una columna de la
sala de contractació,
Llotja, València,
1483-1506.
 (Foto: Jordi Gumí).

Fig. 11
Mestre desconegut.
Arcada de la tribuna,
església de Sant
Francesc, l'Alguer,
circa 1523.
 (Foto: Aldo Sari).

primitiu Hospital General de València.³² El 1523, Maganya va treballar a l'església d'Utiel (la plana d'Utiel), potser a la capella del Roser, on trobem unes altres columnes del mateix estil que les del segon pis de Bellpuig.³³ Antoni Queralt podia haver treballat conjuntament amb Maganya, d'entrada ambdós s'havien format a València (potser al costat del mateix mestre, Pere Compte), i perquè el 1512 trobem un picapedrer anomenat Miquel treballant en el castell de Bellpuig, en concret, en l'execució d'un parell de piques rodones (vegeu document 2 de l'apèndix).

Noves tasques constructives entre 1533 i 1535: una altra vegada Joan Llopis

Després del 1515 no trobem documentada cap tipus d'activitat arquitectònica al convent de Bellpuig fins a l'any 1528. Entre 1528 i 1532 es realitzen una sèrie d'obres menors, registres documentats a través dels pagaments efectuats pel procurador de la baronia de Bellpuig al pare guardià del convent. El 1528, es va satisfer 13 lliures i 6 sous per la construcció d'un clos al voltant del cenobi. El 1531, es pagava 25 lliures al picapedrer Estever Oliver per haver enllosat el paviment de la "sisterna de Sant Bartomeu", o sigui, el claustre, fet que indica que les arcades del perímetre ja estaven fetes a nivell del terra. El mateix 1531, es paga a un indeterminat mestre per haver desmuntat, i després haver tornat a muntar, la trona de l'església conventual per raó d'haver posat la tomba marmòria de Ramon de Cardona en aquella banda del temple. El 1532, es documenta la despesa de 6 lliures i 10 sous per una paret de tàpia aixecada davant del safreig, 3 lliures i 10 sous per picar el safreig (l'any 1535, Joan Llopis féu un altre safreig "a preu fet"), i 24 lliures per un cup on posar la verema i la construcció d'una claveguera per treure les aigües residuals de la cuina cap a l'hort.

Però la magna campanya constructiva del convent es donava entre el juliol del 1533 i l'abril del 1535, ja que la despesa total arriba a 896 lliures, 9 sous i 10 diners, repartits entre picapedrers, manobres, fusters, ferrers, carreters i material divers (vegeu document 2 de l'apèndix). La quitació o pagament que rebia Joan Llopis, com a "*mestre major de les obres*" en qüestió, era el sou més elevat que rebia cap operari, a raó de 40 lliures l'any. El 1533, Llopis cobrava 18 lliures, 6 sous i 8 diners, perquè només havia treballat des del 20 de juliol fins a Nadal; el 1534, rebia la quantitat de 40 lliures, per tota l'annualitat; i el 1535, percebia 13 lliures, 6 sous i 8 diners, perquè només havia feinejat quatre mesos, entre cap d'any i tot el mes d'abril. El 1535, se li paga 3 lliures pel companatge.³⁴ Per tant, va cobrar un total de 74 lliures, 13 sous i 4 diners. Finalment, la visura de l'obra va anar a càrrec de "*mossèn Bosch*", entre el desembre del 1534 i l'abril del 1535, amb un salari de 24 sous mensuals.

Els picapedrers van rebre un total de 233 lliures, 12 sous i 7 diners. Els picapedrers més experimentats cobren 30 sous al mes, o sigui, 18 lliures l'any; la inflació féu pujar la mensualitat, l'any 1535, en 2 sous al mes, 1 lliura i 4 sous anuals. Entre els picapedrers experimentats trobem: Joan Santpedrol o Sempedrol³⁵ (que treballa un total de 19 mesos i 24 dies), Joan Villa (11 mesos i 11

dies), Esteve Villa (10 mesos i mig), Marçal Rius anomenat lo gran (10 mesos i 24 dies), Pere Horliguer (8 mesos i mig), Esteve Mas (6 mesos i 24 dies), Marçal lo Xich (6 mesos i 24 dies), Pere Blanc (3 mesos i 18 dies), Jaume Gandes (2 mesos i mig); i altres coneguts per un sobrenom, com Joani o Joaní (13 mesos), mestre Rovelo (9 mesos), i Parseleres (4 mesos i 18 dies). La resta de picapedrers rebien 24 sous al mes, és a dir, 14 lliures i 8 sous l'any; també en aquest cas trobem un augment el 1535 per la mateixa quantitat. Entre aquests altres picapedrers trobem: Simó Vila o Villa (treballa un total de 17 mesos), i Joan Carrera (16 mesos). Cas apart era el fill del mestre major, Baltasar Llopis que va treballar 1 mes i 10 dies a raó de 20 sous mensuals. Entre aquests pagaments també apareix relacionat el lloc d'allotjament dels picapedrers: "na Borrassa", "Fortunya", "Esteve Peiró", "Jaume Girart", o la freqüentadíssima "la pobilla"; i el preu oscil·lava al voltant de 2 sous i escaig per mes.

Pel que fa als manobres, reben un total 96 lliures, 12 sous i 6 diners. La seva mensualitat ronda entre els 12 i 18 sous, segons l'individu. Entre els manobres trobem: Guillem Bonjorn (que treballa un total de 15 mesos), Joan Mondí (10 mesos i mig), Pere Blanch (que també féu de picapedrer, 7 mesos i 21 dies), Pere de l'Esplugu (5 mesos i mig), Pere Los (4 mesos i 25 dies), Guillem Gascó (4 mesos i 24 dies), Guillem lo Gros (4 mesos i escaig), Pere Coreza (3 mesos i 23 dies), Toni de la Seu d'Urgell (2 mesos i 23 dies), Pere de Tresany (2 mesos i 18 dies), Joan Roget (1 mes i mig), Joan Cuca (1 mes i 9 dies), Joan Esteve (1 mes i 9 dies), Joan Gran (1 mes i 6 dies), Joan Casanya (1 mes), Antoni Guàrdia (1 mes), Miquel Estrada (13 dies); altres, coneguts per un sobrenom, com Leonart (3 mesos) i Bernadas (2 mesos i 20 dies). Finalment, tenim un dubte: si el manobre que el 1534 s'anomena Pere Texidor (7 mesos i 20 dies) és el mateix que el personatge que el 1535 apareix amb la denominació Joan Texidor (2 mesos).

L'any 1534, Joan Llopis "anà a Pallas per a comprar la fusta per dit monestir", i li pagaren 2 lliures i 8 sous per la despesa. La fusta va costar 24 lliures i fou satisfeta al batlle d'Artesa. Hem de creure que es tractaria d'Artesa de Segre (la Noguera). Segurament, els raiers haurien fet baixar els troncs de fusta pel riu Segre fins a Artesa de Segre, i d'aquesta vila fins a Bellpuig travessant l'Urgell per via terrestre (Agramunt i Tornabous).³⁶ Al marge d'aquesta fusta, també se'n va adquirir altra: 4 bigues vintiquatre; 11 posts per fer carretons, un taulell i bàssies³⁷; un tros d'àlber per fer carretons; unes taules per tapiar; una

llinda d'àlber; 120 llates, en dues partides de 60 (o 5 dotzenes); i una carretada de fusta a Tèrmens. Els fusters documentats són Joan Gener (també esmentat com a mestre de cases), els seus dos fills, i Guerau Fuster, així com un parell de serradors. Els artífexs van treballar la fusta per executar diferents utensilis, els ja esmentats carretons, bàssies, i també cindries o cintres³⁸, civeres³⁹, una escala per pujar al forn, entre altres feines. En la mateixa condició que els fusters trobem els ferrers, Nicolau Ferrer i Jaume Girart (també anomenat Girart Ferrer), que la major part del temps realitzen eines, com martells, pics, picasses (per trossejar la pedra), tallants o, simplement, puntes.

S'hagué de portar material per a què treballessin els picapedrers i els manobres. Ens consta que arribaren 177 carretades de pedra (88.358'4 quilos), de les quals un nombre indeterminat eren carretades de pedra calcinosa que es va portar al forn per obtenir calç (feina realitzada per 9 homes sota les ordres de Francí Alzedar, de Sant Martí de Maldà); també es va comprar 345.000 mitgeres de calç (32.602.500 litres), entre 10 i 12 diners la mitgera, a Miquel Ferrando (de Maldà), a Jaume Escolà (de Sant Martí de Maldà), a Miquel Parera, a Joan Sans i a Joan Calbís (el tres, d'Arbeca); 167 carretades de reble⁴⁰ (83.366'4 quilos); 150 carretades de guix (74.880 quilos), arrencades per Joan Ferran, del Tarrós, el qual també féu un forn pel guix; 2.800 rajoles, comprades 1.000 a l'esmentat Miquel Ferrando, de Maldà, un altre miler al teuler Joan Batlle; i el 1535 es compraven 4 carretades de canyes i 3.400 teules.⁴¹ Al marge de tot el que hem dit, també s'havia d'adquirir: cordes, sogues, sogalls, cabassos, cabasses (cabassos grans), tenalles d'espert, bots, sacs, porgadors, sedassos (porgadors de guix i terra), ereres (dites areres, altre tipus de porgador), claus, marcavins (dits marchovins, varietat de claus), agulles sequeres, fil d'empalomar, fil de seda, nivells (també dits divalls), pagells (dits pexells)⁴², calders, cànTERS, canterells, o aiguacuit.

El material fou traginat per una àmplia nòmina de carreters. Trobem traginers de Bellpuig, com Bernat Gavalos, i altres que no esmenten la població, com Joan Canals, Joan Fuster, Blai Gener, Francí de cal Domingo, Llorenç Cases àlies "Oliana" (potser identificable amb Llorenç Solana). I també carreters de pobles foranis: Francí Bonastre i Domènec Bòria, de Castellnou de Seana; el batlle d'Utxafava; Joan Belester i el batlle de la localitat, d'Arbeca; Joan Balaguer i Joan Ferran, del Tarrós; Bordol i Ferret, de Sant Martí de Maldà; Moset i Balaguer, de la Fuliola. El transport costava 2 sous i 6 diners

la carretada de pedra i de reble; en canvi, el preu per la carretada de guix oscil·lava entre 4 i 5 sous. Els majorals que portaven els bous eren Andreu Ferrer i Joan de la Farga, i els mossos dels bous Antoni Gros, Joan del Pugal, Pey, Joan Gascó, "un altre gavag", Miquel Estrada i Bernadas (els dos últims havien fet de manobres). Ens consten 8 bous (o sigui, 4 parelles), amb 5 carros disponibles, als quals fou necessari corbar-los, canviar 1 jou i 11 eixos.

Entre altres pagaments, trobem el que es féu per a l'advocat "*Monfar de Tàrrega*", el qual rebia una quitació de 6 lliures per tot l'any 1534. Es tracta de Bartomeu Monfar, expert en lleis de Tàrrega, que el 1535 feia de testimoni favorable de Damià Forment, en el judici que l'escultor valencià mantenia contra la comunitat de Poblet sobre el seu retaule major. Aquest fet s'ha de vincular amb la visura que Forment féu del sepulcre de Ramon de Cardona, el gener del 1532.⁴³

Joan Llopis (nota sobre el fantasma històric de Juan Ysalinio)

Joan Llopis, també cognominat Llopiç, Lopis, Lopiz o Lopes, apareix documentat entre 1502 i 1539. No sabem la seva procedència, ni quin fou el seu mestre.⁴⁴ Segons Fité, el 1502 estava tallant 50.000 lloses de pedra a Alfés (el Segrià), juntament amb el mestre Antoni Queralt.⁴⁵ Curiosament, en aquesta darrera documentació apareix esmentat com a "*Joan Lopiz de l'Espluga Clava*". Potser hauria treballat en les obres del castell de l'Espluga Calba (les Garrigues), seu d'una comanda de l'orde hospitaler de Sant Joan de Jerusalem, edifici reformat a finals del segle XV.⁴⁶

El 1511, fou satisfeta una quantitat a Llopis perquè s'havia comprat "*dos compasos y dos escayres*" (vegeu document 2 de l'apèndix). Segons el capítol segon del llibre d'ordinacions del gremi de picapedrers de València, el mestre piquer havia de saber treballar la pedra, però també "*sapia elegir, ordenar ab lo compas e regla totes aquelles coses que pertanyen saber a mestre*".⁴⁷ Per tant, això indica que Joan Llopis tenia un nivell professional elevat, ja que era mestre piquer, equiparable a mestres de cases com Antoni Queralt, Miquel de Maganya, o el mateix Pere Compte.

Al marge de les obres en el convent, 1510-1511 i 1533-1535, sabem que va treballar en altres empreses de Bellpuig. D'entrada, en el castell de la mateixa vila urgellenca es documenta la seva presència entre 1513-1514; en concret, apareix referenciat com a "*maese Juan*" en les instruccions que el Cardona facilita sobre la construcció del castell.⁴⁸

Després, el tornem a trobar al castell a l'any 1524, i entre 1528-1529. Segons Carbonell Buades, si Joan Llopis es pot identificar amb "*maese Juan*", assegura que "*havia estat a Itàlia, perquè portava les xemeneies que imitaven les de Ferrara i sabia com fer els capitells copiant els de la famosa i desapareguda vil·la de Poggioreale*".⁴⁹ De forma errònia, Torras Tilló i un servidor vam creure que "*maese Juan*" no s'havia d'identificar amb Llopis, i sí, en canvi, amb Juan Ysalinio, un mestre de nom possiblement italià castellà-nitzat.⁵⁰ El fet va raure en un error paleogràfic d'Ainaud, ja que l'individu en qüestió es llegeix "*Juan Ysalinas*" o "*Juany Salinas*", és a dir, l'encarregat dels comptes de la baronia de Bellpuig anomenat Juan Salinas, que deuria tenir altres poders, perquè es documenta la seva anada a Nàpols, i després el trobem vinculat amb el pintor Nicolau de Credença.

El 13 de gener del 1521, un mestre de cases de Bellpuig, potser identificable amb Llopis, participa en una consulta per construir el campanar de l'església prioral de Sant Pere de Reus.⁵¹ El mes de juliol del 1530 es documenta un pagament a un home per anar a Aitona "*a cridar a mestre Janot Lopis vingués per lo descarregar de la sepultura [de Ramon de Cardona]*". O sigui, per una banda s'encarrega del transport i muntatge del sepulcre de Bellpuig (juliol 1530-març 1531), i per altra banda potser treballaria al servei de Joan de Montcada, llavors comte d'Aitona. El 1539 féu la visura de les obres del campanar de l'església de Sant Feliu de Girona.⁵² Al marge dels documents, hem atribuït a Joan Llopis el rentamans de pedra del refetor conventual, així com les dues claus de volta que contenen retrats que s'ha identificat amb els fundadors del cenobi urgellenc, ja que hi ha una estreta semblança estilística entre aquestes obres i els capitells de la galeria del claustre de Bellpuig, en el cas que aquests darrers fossin del propi Llopis.⁵³

Recapitulació i anàlisi arquitectònica

La documentació aportada en aquest treball ens dona una nova perspectiva per a la interpretació històrica i artística, tot i que encara queden bastants interrogants per aclarir. D'entrada, hi ha forats documentals entre 1507 i 1509, també entre 1512 i 1514, i un de gran entre 1519 i 1527. Un silenci documental que no cal identificar amb manca d'activitat. A partir de les dades podem fer un esquema evolutiu de l'edificació del convent. Entre 1507 i 1513 es va portar a terme un projecte arquitectònic sota les ordres del mestre piquer Antoni Queralt. Documentem una important activitat arquitectònica en els anys 1510 i 1511, però la butlla papal del 1507 marcaria la data per a l'inici de les tasques construc-

tives. La butlla només fa referència que el cenobi havia de tenir un recinte amb església, campanar i cel·les pels frares, tot i que res no sabem sobre la construcció de la resta de dependències conventuals, com cuina i menjador per satisfer la vida quotidiana de la comunitat. Bach, recollint la tradició popular oral, especula que la casa primera que construïren els frares fou al voltant del claustre petit, essent habitable en el 1510, però el Cardona no va estar-hi conforme "perquè ho trobà esquifit"; al mateix temps, afirma que l'antiga capella de Sant Bartomeu estava a la banda oriental d'aquest claustre petit, però es va ensorrar per poder fer les noves estructures d'engrandiment del cenobi.⁵⁴ Unes informacions que es basen en meres opinions subjectives, ja que tracten d'explicar el rampell d'ira del Cardona de l'any 1513 (o sigui, justificar l'existència d'un segon claustre de petites dimensions), i el sentit comú obliga a pensar que abans de construir s'ha de netejar l'entorn (tot i que la documentació sobre l'església digui el contrari).

La referències documentals en aquesta època (1510-1511) es limiten als treballs realitzats en el claustre, únic claustre que hi va haver amb els franciscans. Ens inclinem a creure que es tractaria de les galeries inferiors del claustre de la cisterna, les quals s'obren mitjançant quatre arcades de perfil apuntat i amb grans dovelles per galeria, tot i que les dues centrals són més amples que les dues dels extrems, emmarcades per contraforts innecessaris (fig. 1). Aquesta hipòtesi es basa en: 1) les obres realitzades entre 1510 i 1511 esmenten "lo primer claustre de Sant Bartomeu"; a més, els enormes carreus d'aquesta galeria inferior justifiquen el transport d'un munt de quilos de pedra i el treball dels picapedrers que reflecteixen les dades documentals; 2) el 1515, Miquel de Maganya realitza la plaça o pati de l'església, o sigui, el claustre petit, en un terreny comprat aquell

mateix any; i 3) abans de la campanya d'obres duta a terme entre 1533 i 1535 ja existiria aquesta galeria inferior, perquè el paviment de la seva planta quadrada fou enllosat l'any 1531.

Amb la mort del mestre Antoni Queralt el 1513 hi hagué un lleuger canvi de rumb en el projecte arquitectònic. En la primera meitat de 1514 Ramon de Cardona ordenava com s'havia de realitzar l'església conventual i la sagristia, de la qual es documenten una sèrie d'obres molt avançades durant l'any 1515. El mateix 1515, sabem que Miquel de Maganya treballava en els pilars del pati de l'església; per tant, aquest artífex valencià hauria dut a terme l'espai porxat amb arcades ogivals, només executades a bues bandes (fig. 2). El pati era un annex de l'església, va formar part de la mateixa campanya d'obres, i hem de considerar Maganya com el responsable últim del temple i de la sagristia.

El projecte que es documenta entre 1533 i 1535 fou dirigit per Joan Llopis, possible deixeble de Queralt. No tenim cap indici de quina era l'activitat constructiva que es portava a terme, però s'haurien pogut fer la resta d'obres que es daten a la primera meitat del segle XVI: els pinacles dels contraforts de la planta baixa del claustre, les galeries de la primera planta del claustre, el rentamans del

Fig. 12
Pere Nunyes
(atribuït). Instants
previs a la Dormició,
rectoria, Bellpuig,
circa 1525-1530.
(Foto: Isidre Puig).

Fig. 13
Mestre dels morts,
Nomenament
de sant Pere com
a capde l'Església,
circa 1510-1520.
(Foto: The Illustrated
Bartsch, vol. 29).

refetor, la sala capitular i l'escala de caragol. A la sala capitular s'entra per una portada d'arc carpanell, d'un gruix de pedra considerable, atrompetada en diversos nivells, i a l'interior hi ha un parell de trams en volta de creueria estrellada (fig. 6), que recorden la volta de la sagristia (fig. 5). L'escala és d'una tipologia anomenada d'ull obert o caragol de Mallorca, o sigui, aquella que no necessita d'un nervi central per suportar els graons, i crea un forat que allibera una quantitat significativa d'espai. Una escala que denota el domini de l'art del picapedrer, ja que amb la torsió de la pedra s'originen efectes de notable plasticitat: l'òcul realitzat en un mur corbat, concavitat aconseguida amb la tècnica de l'arc en "torre cavada", en vocabulari d'Andrés de Valdevira; o l'esperit elicoïdal que anima l'escala des dels pinacles de la base (fig. 7), que continua en línia ascendent, i que resulta ser el mateix que el de les columnes torxades del claustre (fig. 8).

A la primera planta del claustre trobem deu arcs rebaixats recolzats sobre capitells, amb l'intradós i les columnes helicoïdals o entorxats, fet que ha cridat l'atenció dels estudiosos (fig. 9). Hom ha intentat explicar la procedència del recurs decoratiu tornejat en hèlix: Cirici ho relaciona amb models castellans i portuguesos de l'estil isabelí o manuelí, o sigui, una hibridació entre allò hispanoflamec i l'assimilació dels nous productes "a la romana"; en canvi, Garriga remet a models de la Itàlia meridional, pensant en el model arquitectònic que el Cardona havia enviat des de Nàpols, i en algunes solucions que podem trobar en edificis de Sicília.⁵⁵ Carbonell Buades intentava arribar a una solució de compromís, donant raó a Cirici perquè alguns patis castellans i portuguesos tenen similituds amb el claustre de Bellpuig, i també a Garriga pel fet que alguns edificis sicilians adoptaren solucions similars a les produïdes a la vila urgellenca.⁵⁶ En el curs de l'any 2003, Conejo i un servidor vam arribar a una mateixa conclusió sobre el tema. En paraules de Conejo: "*l'ús de les formes helicoïdals no és exclusiu d'aquests àmbits ni d'aquesta època* [fent referència a les paraules de Cirici i Garriga], *ja que es tracta d'un recurs emprat de forma igualment prolífica en altres períodes històrics, fins i tot en la mateixa àrea d'influència catalana* [en nota:] *(a ningú li és desconeguda la seva utilització... als pilars de les obres baixmedievales de Guillem Sagrera)*".⁵⁷ En paraules d'un servidor: "*més senzill és trobar l'explicació en l'evolució lògica de l'arquitectura gòtica, en la importància del tall de la pedra (l'estereotomia moderna), que podem trobar en obres des de la Llotja de Mallorca de Guillem Sagrera*".⁵⁸

Hom considera Guillem Sagrera (1415-1458) el renovador i l'augmentador dels coneixements sobre l'art de la pedra, sobretot a partir de la construcció de la Llotja de Mallorca (1423-1447). Segons Zaragoza, la columna entorxada i les escales de caragol amb ull obert (o caragol de Mallorca) són dues peces de la Llotja mallorquina que es converteixen en temes clàssics per a l'arquitectura posterior. La columna torsa medieval és una traducció de la columna salomònica de l'Antiguitat a l'art del tall de la pedra. La columna entorxada està formada per un octògon que gira a la mateixa vegada que ascendeix, formant un helicoide. Durant la segona meitat del segle XV, moltes solucions arquitectòniques utilitzaren aquest sistema, fins i tot cossos de fàbrica com el revellí de Castelnuovo a Nàpols (més conegut com el maschio angioino), del mateix Sagrera.⁵⁹ Una sèrie de tècniques que acaben sintetitzant la magnífica arquitectura de València a finals del segle XV i inicis del XVI, amb exemples de columnes entorxades abans esmentats, quan parlàvem del mestre piquer Miquel de Maganya (capella del Roser de l'antic convent de Sant Domènec a València, capella del Roser a l'església d'Utiel, o creuer del primitiu Hospital General de València), deixeble del Pere Compte que féu la sala de contractació de la Llotja de València (fig. 10), i peces com el mainell entorxat de la portada del claustre alt del monestir de Sant Jeroni de Cotalba (la Safor), entre altres. L'inventari d'exemples encara s'ha de completar, ja que manca treball de camp.⁶⁰ Per acabar, cal fer esment a d'un parell de casos d'especial interès per a la galeria de Bellpuig: l'un és la primera planta del claustre de l'antic hospital de Santa Magdalena, a Montblanc (la Conca de Barberà), pels seus pilars amb estries prismàtiques i helicoïdals, així com la proximitat geogràfica i cronològica; i l'altre és la tribuna de l'església de Sant Francesc, a l'Alguer (Sardenya), feta vers el 1523 segons una inscripció conservada a l'arc d'accés al presbiteri (fig. 11), per la seva íntima semblança amb l'esperit de l'obra bellpugenca, ja que no només trobem la columna entorxada, sinó també l'intradós.⁶¹

Pintura i escultura

El retaule major: Nicolau de Credença i Joan de Borgonya (1515-1518)

La documentació continua, i s'esmenta que entre els anys 1515 i 1518 es féu el retaule major de l'església conventual de Bellpuig, dedicat al sant titular del temple, sant Bartomeu (vegeu documents 1 i 2 de l'apèndix). La pintura fou encarregada al pintor Nicolau de Credença, que el 1515 va cobrar 328 lliures i 8 sous en diverses partides no especifícades (fins a inicis d'any havia rebut 150 lliures i 4 sous), i el 1516 se li pagaven unes

Fig. 14
Pere Nunyes
(atribuït). Apòstols
(detall dels Instants
previs a la Dormició),
rectoria, Bellpuig,
circa 1525-1530.
(Foto: Isidre Puig).

Fig. 16
Pere Nunyes. Sant
Eloi (detall de sant
Eloi davant el rei
Clotari, escena de
l'antic retaule del
gremi dels argenters),
Museu Nacional d'Art
de Catalunya,
Barcelona, circa 1526.
(Foto: Servei Fotogràfic
del MNAC).

altres 172 lliures i 4 sous per la seva feina "ab [Juan] Salinas"; quantitat total que sobrepassa les 500 lliures. El bastiment de l'estructura i la realització d'algunes figures en fusta d'àlber, com la imatge de sant Bartomeu i una marededéu, va anar a càrrec d'un artífex anomenat mestre Girart, que el 1515 va cobrar 108 lliures, 10 sous i 4 diners com a part de la quantitat estipulada (fins a inicis d'any havia rebut 82 lliures), i el 1516 unes altres 107 lliures, 4 sous i 4 diners.

la obra de dita capella, docentes lliures barceloneses... Volem que sia fet un retaule en dita capella, en la qual sia pintada la una figura agenollada

devant la imatge del glorios princep sanct Miquel, pregant sia intercessor per la mia anima en la gloria del Paradis... la obra de les set creus de la costa de Montserrat... donant e dispenent per cascuna de les creus que mancaran fins en nombre de trescentes siquanta e quatrecentes lliures".⁶⁴ En resum, les tres obres havien de ser: la construcció d'una ermita dedicada a Sant Miquel, un retaule amb pintures pel seu interior, i un viacrucis als marges del camí.

Fig. 15
Pere Nunyes. Mà d'un
personatge (detall de
sant Eloi davant el rei
Clotari, escena de
l'antic retaule del
gremi dels argen-
ters), Museu Nacional
d'Art de Catalunya,
Barcelona, circa 1526.
(Foto: Servei
Fotogràfic del MNAC).

Finalment, el pintor Joan de Borgonya va realitzar les portes del retaule. En dos moments diferents de l'any 1517 (un dels quals és el 23 de novembre) se li paguen petites quantitats pel material, cordes de tela de "xaroo" o "xarloe", satisfetes a través del brodador Simó Petit, que hauria proveït la matèria primera a Borgonya. El 20 de febrer del 1518 s'adquireix una caixa a Barcelona, en la qual s'havia de posar les pintures de Borgonya i dur-les a Bellpuig, cosa que indica l'acabament de l'obra.⁶² Al marge d'això, en un pagament del 1517, Borgonya rebia 20 lliures, diners que satisfien el seu treball a les portes del retaule i, també, per "la tabla d'en Roch"; cal tenir en compte que fins el 1934 existia a Bellpuig la capella de Sant Roc, el que avui seria la cèntrica plaça de sant Roc.

Obres pel sogre de Ramon de Cardona: Nicolau Credença i altres artífexs (1506-1514)

Galceran de Requesens, comte de Palamós, va morir el dia 8 de setembre del 1505. Requesens era pare d'una nena de 7 anys anomenada Isabel, que mesos després, el 16 de gener del 1506, signava capítols matrimonials a Salamanca amb Ramon de Cardona.⁶³ Segons el testament de Requesens, redactat el 29 de juny del 1505, volia sufragar l'erècció de la seva tomba a Palamós, i tres d'obres pies al santuari de Montserrat (el Bages): "e mes assigne e consigne de mos bens per la capella de Sanct Miquel de Montserrat, e per

Davant la minoria d'edat d'Isabel, Ramon de Cardona seria l'administrador dels béns del difunt Galceran. D'aquesta manera, el procurador de la baronia de Bellpuig i comtat de Palamós comptabilitza una sèrie de pagaments a diferents artífexs per complementar els desitjos testamentaris del seu sogre. Jaume Serra, mestre de cases, havia de rebre un total de 500 lliures per la tomba de Galceran de Requesens, de les quals cobra 100 lliures el 1506, i 100 lliures més el 7 de març del 1507 (vegeu document 1 de l'apèndix). Dissortadament, Jaume Serra va morir l'any 1508, i no va poder acabar la feina. La sepultura del Requesens fou contractada el 12 d'agost del 1509 amb Pedro Robredo, i, després, subcontractada el 17 de setembre del 1509 per Pedro de Saravia i Juan de Palacio; com a testimoni dels dos instruments notariais apareix el pintor Nicolau de Credença.⁶⁵ Segons la documentació comptable anotada pel procurador del Cardona, la tomba no fou visurada fins a l'any 1517, per dos mestres procedents de la ciutat de Girona que anaren fins a l'església de Palamós (vegeu document 1 de l'apèndix).

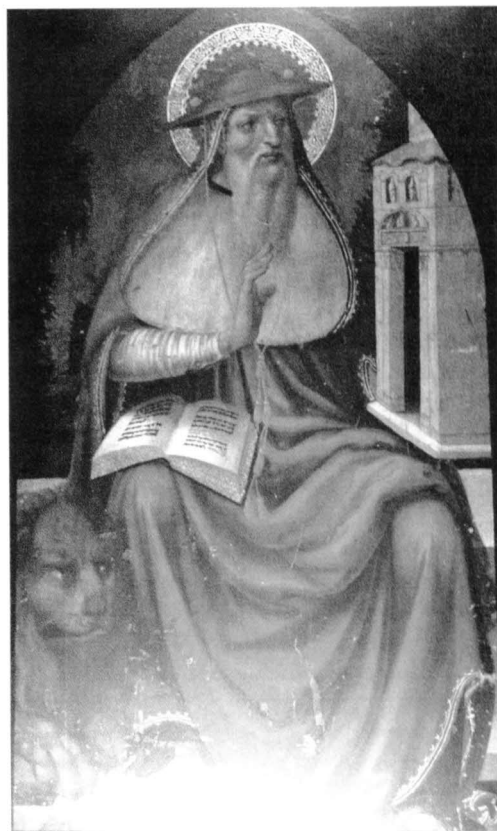

Fig. 17
Joan de Borgonya
 (atribuït). **Sant**
Gregori Magne,
església parroquial,
Bellpuig, 1515-1517.
 (Foto: Isidre Puig).

Fig. 18
Joan de Borgonya
 (atribuït). **Sant Jeroni,**
església parroquial,
Bellpuig, 1515-1517.
 (Foto: Isidre Puig).

El viacrucis, o set creus de pedra que menarien fins a l'ermita monserratina de Sant Miquel, fou realitzat pel picapedrer Luis de Otaçu, el qual rebia 80 lliures l'any 1506, i tres anys més tard, el 1509, feia arranjaments per valor de 18 lliures en el fust i les bases de tres creus (vegeu document 1 de l'apèndix). Peces, amb l'heràldica de la família Requesens, que foren observades per Zamora el 1789: "*Este escudo de armas estaba en el chapitel de unas columnas de un claustro, que llamaban de las Monjas, y en la cruz de piedra que estaba en S. Miguel que derribo años atras el viento*".⁶⁶

L'esmentat Jaume Serra rebia altres 90 lliures l'any 1507 per l'edificació de la capella de Sant Miquel, a Montserrat, estipulada en el testament de Requesens. En concret, tres idèntiques quantitats de 30 lliures, el dia 10 de febrer, el 6 de setembre i el 8 d'octubre del 1507. Segons el testament de Jaume Serra, datat el 9 de juliol del 1508, tenia la "*capella de San Miquel ja a punt, que no qual sino paredar*".⁶⁷ Però l'obra arquitectònica de "*la capella de Montserrat*" no fou continuada fins el 1514 pel mestre Cuberta, identificable amb

Antoni Cuberta, natural de Puiginyós (l'Alt Camp) i actiu a les obres de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona, el qual rebia 42 lliures (vegeu document 1 de l'apèndix).⁶⁸

La documentació també reflecteix que Serra havia deixat inacabada "*la capella de Sant Miquel de Barcelona*". Segurament es tractaria d'unes altres obres, en una capella privada que la família Requesens tindria a l'església de Sant Miquel, a Barcelona, temple oficial del poder municipal, més representativa davant la societat que l'allunyada capella de Montserrat.⁶⁹ Aquesta capella barcelonina també tingué un retaule. El bastiren un parell de fusters. D'entrada, el 1509 Pere Rocha rebia 5 lliures, 12 sous i 1 diner. Després, el 1511, Joan Peraller cobrava 6 lliures, i el 1512 unes altres 6 lliures, d'un total de 12 lliures promeses; i el 28 de febrer del mateix 1512, se li pagaven 3 lliures per unes portes del "*retable*". Fou pintat per Jeroni Goffer, que el 21 de juliol del 1511 rebia 20 lliures de les 40 pactades, i el 27 de gener del 1512 en cobrava 28 en compliment de l'obra; les 8 lliures suplementàries es poden entendre en concepte de gratificació, o de millores acordades després del contracte original (vegeu document 1 de l'apèndix).

Finalment, també va dur-se a terme l'obra del retaule a l'ermita de Montserrat. El 1514, el pintor Nicolau de Credeça rebia 68 lliures, 15 sous i 3 diners per la seva obra en el retaule "*de Sant Miquel de Montserrat*".

L'autor de l'estructura de fusta fou "mestre Girart ymaginayre", que rebia 20 lliures per "l'obra de fusta del dit retable", diners que foren satisfets a Mataró (vegeu document 1 de l'apèndix).

L'equip format per Nicolau de Credença i mestre Girart (o Girart Spirinch)

Nicolau de Credença i mestre Girart treballen conjuntament l'any 1514 en el retaule de Sant Miquel a Monserrat, i el 1515 en el retaule major del convent de Bellpuig. Per tant, podem arribar a la conclusió que els dos artistes eren integrants d'un mateix equip en aquelles dates, ja que l'un bastiria el retaule i l'altre el pintaria. Aquest era un fet habitual en el context artístic de l'època. A vegades, l'equip era format per un nombre més elevat de persones, fins i tot d'altres disciplines, com l'argenter cognominat Dalmau, el qual féu ampolles per ministrar el vi i l'aigua de la missa a Montserrat i a Bellpuig.

Nicolau de Credença és un pintor conegut per la historiografia de l'art. Es tracta d'un artista nascut a Nàpols, documentat a Catalunya entre 1496 i 1558.⁷⁰ Credença té una activitat artística profusament documentada, però, segons Garriga, era "un empresari o contractista de manufactures pictòriques, que executaven altres a canvi d'una part dels guanys"; i, si li afegim que se li conserven poques obres, el resultat és que la historiografia de l'art ha minimitzat la seva importància en el context artístic català de la primera meitat del segle XVI.⁷¹ Credença havia formalitzat diferents societats artístiques. Cap a l'any 1509 va realitzar un retaule de santa Maria Magdalena pel monestir de Santes Creus (l'Alt Camp), ara al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, al costat de Joan de Borgonya. La historiografia ha establert que la relació entre Credença i Borgonya no va funcionar, a partir d'una sentència arbitral dictaminada el desembre del 1510, per la qual es dirimien els diners a pagar a Borgonya per les pintures i a Credença per la dauradura. Hom també ha cregut que els vincles entre ambdós artífexs s'afeblirien més a partir de la fàbrica del retaule major de l'església barcelonina de Santa Maria del Pi, una obra que havia estat capitulada el 1508 pel pintor Joan Barceló, però, davant l'absència del mestre, el 1510 els parroquians estudiaven l'opció d'oferir l'encàrrec a Nicolau de Credença o a Joan de Borgonya. En primera instància, després d'una votació, es va optar per fer una prova a Credença, que no va superar, i, finalment, fou contractat amb Borgonya a finals de 1511 o inicis de 1512.⁷²

També coneixem l'estreta relació entre Credença i Pere Nunyes, ja que la docu-

mentació assenyala una col·laboració mútua entre 1517 i 1532. El 8 de gener del 1517 ambdós acorden unes capitulacions poc explícites. El 17 de juny del 1524 rebien un pagament per la seva feina en un retaule encarregat pel comanador de l'orde de l'Hospital a Tèrmens (la Noguera) i l'Espluga Calba (les Garrigues). I, finalment, el 7 d'octubre del 1532 Credença, Nunyes i Enrique Fernandes signaven una escriptura de societat per la pintura d'un parell de retaules, "un retablo que és part fet de pintura en la vila de Mataró" i el retaule de la confraria dels carnisers ubicat a l'església conventual del Carme a Barcelona.⁷³ Potser el retaule de Mataró a mig fer havia estat començat per Credença, en col·laboració amb el mestre Girart; ja hem fet esment que el 1514 l'imaginaire rebia un pagament a la capital del Maresme pel seu treball en el retaule de l'ermita de Sant Miquel, a Montserrat.

Quin artífex s'amaga rere la identitat de mestre Girart? Tot i que a finals del segle XV i inicis del XVI arriben a casa nostra una allau de ciutadans del centre d'Europa, entre els quals n'hi havia molts que eren picapedrers, n'hi havia pocs que fossin imaginaires i tinguessin Girart com a nom de pila. El més conegut és l'alemany Girart Spirinch, també anomenat Gilart Spirich, Giraldo Spirinch, Garau Spirinch, Girardum Spirin, Girardo Spirinch, Girardus Spirinch, Geraldus Speringh. A part d'això, sabem que Credença i Spirinch havien creuat els seus itineraris professionals en més d'una ocasió.

Spirinch es documenta per primera vegada el 13 de desembre del 1508, concretament, firmant una concòrdia amb Bernat Casals, fuster de Girona, per fabricar una imatge exempta de l'apòstol sant Andreu, la qual passaria a ornar el retaule major de l'església parroquial de Sant Andreu de Palomar. Mesos abans, el 26 de juny del 1508, Casals i Pere Roban, també imaginari gironí, s'havien compromès a fer tot el retaule. Segurament, Pere Roban s'hauria d'identificar amb el castellà Pedro Robredo, el qual havia firmat el 1509 l'acabament de la tomba de Galceran de Requesens, sota el testimoniatge de Nicolau de Credença.⁷⁴

El 28 de gener del 1510 Girart Joan es comprometia, amb els obrers de l'església de Santa Maria del Pi de Barcelona, a fabricar dues figures de fusta: un sant Pere i un sant Pau, en el termini de 4 mesos, pel preu de 22 ducats d'or, pagadors en tres iguals pagues de 7 ducats i 1 terç; el 13 d'agost del 1510, l'artífex signava el tercer pagament, en compliment de contracte. Les imatges en qüestió serviren per decorar el retaule major de l'es-

glésia de Santa Maria del Pi, la pintura del qual va començar el 1510, i, en primera instància, havia de ser adjudicada a Nicolau de Credença després que passés unes proves, però, finalment, entre 1511 i 1512 fou pactada amb Joan de Borgonya. Tot i que fins ara no hi havia cap raó per fer-ho, al marge d'un mateix nom de pila, Madurell proposava identificar Girart Joan amb Girart Spirinch. La relació entre Credença i Spirinch podria donar la raó a Madurell.⁷⁵

El 21 d'agost de 1510, Spirinch capitulava la fàbrica de la imatge en fusta del titular en el monestir de Sant Cugat del Vallès, juntament amb dos columnes, que haurien de tenir representats uns àngels i es col·locarien davant del retaule per sostenir unes cortines, tot pel preu de 32 lliures i 12 sous. Els pagaments es realitzaren entre el mateix dia del contracte i l'1 de maig del 1511. El 5 de febrer del 1507 Nicolau de Credença havia estat un dels quatre pintors que la comunitat de Sant Cugat del Vallès denomina com a àrbitres, per llimar certes qüestions suscidades entre els monjos i Aine Bru, autor del retaule en el qual va treballar més tard Spirinch.⁷⁶

En els anys 1513, 1514 i 1515, Spirinch rebia diferents pagaments per obres fetes a l'orgue petit i a la trona de l'església de Santa Maria del Mar, a Barcelona. El 9 de juliol del 1516 Nicolau de Credença va cobrar 34 lliures i 8 sous per les pintures fetes en les portes del mateix orgue petit del temple barceloní.⁷⁷ El 1515 Spirinch signava contracte d'aprenentatge amb un parell de nois, Gaspar Granollers i Joan Just; i el 1517 amb Joan de Tours, escultor que féu, al costat de Martí Díez de Liatzasolo, diferents estructures de fusta per retaules pintats a càrrec de Nicolau de Credença, en societat amb Nunyes i Fernandes, com l'esmentat de la confraria dels carnisers.⁷⁸

Finalment, segons una ordre del lloctinent de batlle general de Catalunya, datada el 30 de juny del 1522, i dirigida al procurador reial de la ciutat i veguer de Lleida, sabem que mestre Girart s'havia mort a Guissona (la Segarra), i que el bisbe de Lleida li devia 20 ducats "per un retaule que li havia acabat", més altres 20 ducats que havien de satisfer els "beneficiats de la confraria". Segons Madurell, aquest mestre Girart era identificable amb Girart Spirinch, i la confraria de beneficiats era la de Santa Maria l'Antiga a la Seu Vella de Lleida.⁷⁹ Segons Fité, es tractava d'un armari-retaule per contenir relíquies ubicat a la sagristia nova, dedicat a sant Joaquim i santa Anna, realitzat per "Guirart Blanch".⁸⁰ Alonso García documenta aquest artífex amb el nom de "Giralt Blancs".⁸¹ Cal recordar que també el trobem com a Girart Joan (Blanch i Joan tenen una certa semblança). Enllestida l'obra

de fusteria, la pintura fou executada el 1522 per dos pintors: el tarragoní Pere Homdedéu i el portuguès Pere Nunyes.⁸² Sota la premissa de les bones relacions professionals entre Nunyes i Credença, i entre Spirinch i Credença, potser el pintor napolità va estar relacionat amb l'obra de Lleida.

Pintures de Bellpuig datables en el segle XVI. Parròquia i col·leccions particulars

A Bellpuig es conserven tres taules pictòriques datables en el primer terç del segle XVI. Aquestes obres es troben: dues, a la capella dels Dolors de l'església parroquial, i l'altra, a la rectoria de la població urgellenca (figs. 12, 17 i 18). Les peces no poden ser originàries de l'actual església parroquial, ja que el temple fou bastit entre 1561 i 1591 sobre un turó sense edificar.⁸³ Aquestes obres, amb temàtica religiosa, només poden venir d'espais religiosos sense culte de la mateixa vila de Bellpuig: la desapareguda església del castell, que va exercir de parroquial fins a finals del segle XVI; la desapareguda capella de Sant Roc, derruïda el 1934, i on Joan de Borgonya sembla que va pintar una taula del sant titular; o de l'església conventual franciscana, afectada per la desamortització el 1835, i d'on es té constància que el 1842 es traslladen una sèrie d'objectes cap a l'actual església parroquial, com el mausoleu i una sèrie de làpides que formaven el panteó familiar dels Cardona.

La peça de la rectoria representa els *Instants previs a la Dormició*, tot i que a Bellpuig popularment s'havia conegut com "la Verge de la Palma" (fig. 12). La Mare de Déu estaria acompanyada dels onze apòstols, nou dels quals podem observar a la perfecció, un es pot veure els peus i mig rostre, i al darrer només se li veuen les extremitats inferiors. Iconogràficament és una barreja entre la *Segona Anunciació* i *L'arribada dels Apòstols a la Dormició*. Segons la Llegendada Daurada, sant Miquel es va aparèixer a Maria tres dies abans de la seva mort, per anunciar-li que, d'acord amb la promesa de Jesucrist, ella no tardaria en reunir-se amb el seu Fill, i li enviava la palma, emblema dels morts; després, els apòstols foren cridats a la cita amb la Mare de Déu, tot i estar dispersos arreu del món. El seu format és rectangular apaisat, d'unes mides de 43 x 110 en fusta de roure que té 1'5 de gruix. L'estat de conservació de la taula és molt dolent, ja que fou aprofitada com a prestatgeria, i, per això, fou mutilada en els dos extrems superiors (un parell de retalls de 18 x 15 cm a l'esquerra, i 18 x 13 cm a la dreta). Al marge d'això, l'estat de la superfície pictòrica és precari. El servei de restauració de béns mobles de la Generalitat de Catalunya, a petició del rector Miquel

Xandri, va procedir a la seva consolidació mitjançant uns pegats de paper japó, encara que aquesta solució només s'utilitza de manera urgent i temporal.

Pel que fa a l'autoria dels *Instants previs a la Dormició*, Ainaud va atribuir aquesta peça al pintor portuguès Pere Nunyes, tot i que de forma imprecisa, ja que no explicita de quina obra parla, de totes les pintures del segle XVI conservades a Bellpuig.⁸⁴ Bosch Ballbona afirma que és una "atribució segura... [i caldria] col·locar-la raonadament dins del repertori de Nunyes".⁸⁵ Segons la meua opinió, hem de corroborar l'autoria de Nunyes. Des del punt de vista compositiu, la taula de Bellpuig deriva d'una obra de Rafael, peça que hauria conegut a través de gravat. És conegut per diferents autors (Angulo, çvila o Bosch Ballbona), el fet que Nunyes agafi diferents préstecs de Rafael.⁸⁶ Tot i que sempre s'havia indicat que ho feia amb gravats de Marcantonio Raimondi, Bosch Ballbona esmenta la influència d'un altre gravador en el retaule del santuari del Miracle (el Solsonès), que també treballa a partir d'originals de Rafael, conegut com el Mestre dels Morts.⁸⁷ D'aquest darrer autor és el gravat del *Nomenament de sant Pere com a cap de l'Església*, que remet a l'obra de Bellpuig pel que fa a la disposició del grup i als gestos dels personatges (fig. 13).⁸⁸ A part d'això, la confrontació estilística de la taula urgellenca amb peces documentades en solitari de Nunyes no deixa lloc a dubte. Per exemple, la representació de *Sant Eloi davant el rei Clotari*, escena de les portes del retaule de sant Eloi dels Argenters que hi havia a l'església barcelonina de la Mercè, ara al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), ofereix unes tipologies de rostres i de mans del mateix caire que les de Bellpuig; només cal comparar els apòstols de l'obra de Bellpuig (fig. 14) amb la mà d'un personatge i el rostre de sant Eloi del MNAC (figs. 15 i 16).

Les dues pintures de la capella dels Dolors mostren dos dels pares de l'Església llatina: *sant Gregori Magne*, sense barba, representat com a papa, porta tiara, amb la creu pontifícia de tres travessers, sosté el colom inspirador sobre l'espatlla (fig. 17); i *sant Jeroni*, amb barba, representat com a cardenal amb la porpra de la vestimenta i el capell, a la vora del lleó domesticat (fig. 18). Ambdós ostenten llibres amb les escriptures sagrades i una maqueta d'edifici, cosa que reflectiria el seu estatus com a pares de l'Església. El seu format és rectangular; amiden: 103 x 60'5 el *sant Gregori Magne* i 102 x 60'5 el *sant Jeroni*, en fusta de pi de 2 cm de gruix. D'entrada, les dues taules tenen una important capa de brutícia; a més, estan ubicades a una altura

considerable sobre les portes del cambril, i estan il·luminades de manera pèssima, fets que impedeixen una contemplació adequada de les obres.

Les dues taules de sant Gregori Magne i sant Jeroni foren mostrades en una exposició anomenada "El Arte en España", realitzada per l'Exposició Universal de Barcelona l'any 1929, amb les numeracions 1.069 i 1.070 d'inventari. Segons la revisió de Gómez-Moreno, les peces de la parroquial de Bellpuig eren "de escuela valenciana de principios del siglo XVI".⁸⁹ El sant Gregori fou confós, extranyament, per un sant Agustí, errada que encara recull i accepta Bach, afegint una altra confusió, que el sant Jeroni era un sant Marc.⁹⁰ Ningú més ha tractat el tema. Tot i això, sabem l'interès que el Dr. Joaquim Garriga té en aquestes les pintures des de fa temps, encara que no ho ha plasmat per escrit. El Dr. Garriga és de l'opinió que les obres s'han d'adscriure a la mà del pintor Joan de Borgonya. M'afegeixo a aquest criteri, ja que la contextualització de les peces només condueix vers aquest camí: clara filiació estilística, pagaments documentats al pintor en qüestió, i l'existència d'altres dues pintures del retaule atribuïbles al mateix Borgonya (de les quals en parlem tot seguit).

Al marge d'aquestes tres taules conservades a Bellpuig, la historiografia ha tractat sobre altres dues pintures procedents del cenobi urgellenc. Unes peces que haurien estat sostretes del convent entre 1835 i 1872, o sigui, entre l'exclaustració i la compra del recinte, o haurien estat venudes pels propietaris posteriors. En concret, es tracta de dues taules que amiden 136 x 96, i que representen escenes de la vida de sant Bartomeu: *Negativa de sant Bartomeu a fer sacrificis a l'idol de Baldad*, ja que el sant havia estat obligat pel rei armei Astiages, furios perquè l'apòstol havia convertit molts dels seus vasalls al cristianisme, inclòs el seu germà Polimi (fig. 19); i *Flagel·lació de sant Bartomeu*, turment lligat a un arbre que precediria la seva mort, com a conseqüència de la negativa a l'adoració de l'idol fals (fig. 20). Aquestes taules foren fotografiades abans del 1939, per ordre de Josep Gudiol Ricart. I les fotos passaren a formar part de l'Arxiu Mas, amb la referència que eren propietat d'un col·leccionista indeterminat de Barcelona. A partir d'aquestes fotos, els especialistes van començar a estudiar les pintures en qüestió. Anys després, el 1962, les peces foren seleccionades per a una exposició organitzada a Madrid, en el Casón del Buen Retiro.⁹¹ Segons el catàleg d'aquesta mostra, les obres formaven part de la col·lecció Ortega Sala, afincada a Barcelona.⁹² Davant la

Fig. 19
Joan de Borgonya
 (atribuït). **Negativa de**
sant Bartomeu a fer
sacrificis per l'ídel de
Baldad, col·lecció
Ortega Sala,
Barcelona,
1515-1517.
 (Foto: Institut Amatller
 d'Art Hispànic).

Fig. 21
Joan de Borgonya.
Sant Feliu davant
de Rufí (escena de
l'antic retaule major
de l'església de Sant
Feliu), Museu d'Art,
Girona, 1519-1520.
 (Foto: Josep Maria
 Oliveras).

indefinição de les dades que teníem, vam sospitar que els cognoms Ortega Sala remissin al propietari original de les pintures, o, simplement, fos un petit engany per sortir del pas, ja que totes les peces de l'exposició havien de fer constar una procedència.⁹³ Però a l'arxiu del MNAC es conserva un dossier de la mostra feta el 1962, on trobem una carta signada per la senyora "Àngela Ortega vda. de Sala", per la qual "accedia... muy gustosamente" a una petició de pròrroga en la cessió de les dues taules.⁹⁴ Àngela Ortega i Almirall era afillada i beneficiària de l'herència del polític i escriptor Valentí Almirall i Llozer (1841-1904). Per tant, les pintures havien estat d'Almirall a finals del segle XIX, i haurien arribat a les seves mans per: 1) per herència del seu oncle Valentí Llozer i Codina, últim inquisidor de Catalunya; 2) per compra directa, ja que Almirall era membre insigne de la intel·lectualitat barcelonina de l'època (va presidir l'Ateneu Barcelonès i fou un dels fundadors del centre Excursionista de Catalunya).⁹⁵ Les peces van passar al fill d'Àngela Ortega, Carles Sala i Ortega, ja traspassat.

Avui són en propietat dels hereus d'aquesta família, qui en el 1995 van tenir cura d'una restauració (encarregada a Andreu Asturiol), que va consistir en una neteja i en fer reintegracions.

Després de consultar les fotos de l'Arxiu Mas, el 1944 Angulo fou el primer que va filiar les dues taules de la col·lecció Ortega Sala al pintor que féu el retaule major de l'església de Sant Feliu de Girona, un artista que la documentació ha identificat amb Joan de Borgonya, tot i que Angulo anomenava Porta, que el 1941 fou batejat com a "mestre de sant Feliu" per Gudiol Ricart, denominació que també agafaria Post, i el propi Angulo en publicacions posteriors.⁹⁶ Angulo no n'estava segur de l'atribució: "*sin llegar a convencerme plenamente de que sean de Porta, no encuentro lugar más adecuado para citarlas en éste. Si no fuesen de su mano, sería preciso ver en ellas a un maestro de calidad no inferior a él, de formación muy semejante y de temperamento aun más dramático que el suyo*".⁹⁷ El 1956, Alcolea Gil afirmava que les obres representaven escenes de la vida de sant Bartomeu, però en l'exposició del 1962 creia que eren de l'hagiografia de sant Andreu.⁹⁸ El canvi és degut a Post, ja que el 1958 aquest formulava la hipòtesi si les peces eren compartiments del retaule dedicat a sant Andreu, procedent l'antiga església valenciana del Miracle, també atribuït a Borgonya.⁹⁹ Per contra, el 1992 Garriga esmenta que les taules provenien d'un conjunt dedicat a sant Bartomeu, no documentat, però que responien "*ben clarament a l'estil de Joan de Borgonya i es podrien datar entorn de 1515*".¹⁰⁰ El 1998, Garriga afirma que les dues obres s'havien d'identificar amb les

restes d'un retaule dedicat a sant Bartomeu que havia existit al convent de Bellpuig, ja que, al marge de l'hagiografia del sant i l'estil del pintor, s'afegia una documentació sobre pagaments a Joan de Borgonya per les portes del retaule major en el cenobi urgel·lenc; les dades documentals són una aportació de Torras Tilló en la seva tesi doctoral, llegida el 1997.¹⁰¹ El 1999 Torras Tilló va publicar la notícia en qüestió, arribant a la mateixa conclusió que Garriga.¹⁰²

Angulo posava en relació la Flagel·lació de sant Bartomeu amb la *Degollació de sant Cugat* d'Aine Bru, ara conservada al Museu Nacional d'Art de Catalunya, i feia derivar l'escena d'un gravat de Durer de la sèrie de l'Apocalipsi, el *Martiri de sant Joan Evangelista*.¹⁰³ Segons Garriga, les peces de Bellpuig tenen un detallisme molt descriptiu, ja que a Borgonya li agradava analitzar els particularismes, per això "s'esplaiava en la descripció de la riquesa i la varietat de la indumentària i dels accessoris, i ha poblat les escenes del retaule amb un assortit repertori de textures i de colors: teles estampades i brocats de luxe, sedes, velluts i pells, cintejats d'orles i de puntes, però també metalls amb reflexos de llum, daurats i marbres policroms, encara atapeïts de motlluratges i de relleus", en canvi, tenia un profund desinterès per l'estructura de l'escenari on s'ubica la representació.¹⁰⁴ Un univers pictòric que trobem condensat en taules com *Sant Feliu davant de Rufí*, escena de l'antic retaule major que hi havia a l'església de Sant Feliu, a Girona, ara conservada al Museu d'Art de la mateixa ciutat (fig. 21), molt pròxima a les taules de col·leccionista. Borgonya donava més importància a la sumptuositat de les robes i l'opulència dels drapejats que no pas a les

formes corporals, fins al punt que en les seves composicions trobem alguna alguna malformació o estridència anatòmica. Vegeu el rostre desencaixat d'un botxí (fig. 22), o les cares i les mans dels pares de l'Església (figs. 17 i 18).

Recapitulació pictòrica

Tot i la documentació existent pel que fa a Nicolau de Credença i la realització del retaule major del convent de Bellpuig, l'autoria de l'obra aniria a càrrec del pintor Joan de Borgonya. Trobar un conjunt retaulístic dedicat a l'apòstol sant Bartomeu no és cap fet excepcional a la Catalunya d'inicis del segle XVI, només cal recordar que el propi Credença n'havia fet un per a Sitges; però s'ha de reconèixer que és una mica rar i, a més, hem de tenir en compte les evidències documentals i estilístiques que apunten vers Joan de Borgonya. Al marge d'això, les quatre peces esmentades, les dues de la capella dels Dolors i les dues de la col·lecció Ortega Sala, són obres sobre taula, o sigui, que formarien el cos central del retaule, i no podria

fig. 20
Joan de Borgonya
(atribuït). Flagel·lació
de sant Bartomeu,
col·lecció Ortega
Sala, Barcelona,
1515-1517.
(Foto: Institut Amatller
d'Art Hispànic).

Fig 22
Joan de Borgonya
(atribuït). Botxí (detall
de la Flagel·lació de
sant Bartomeu),
col·lecció Ortega
Sala, Barcelona,
1515-1517.
(Foto: Institut Amatller
d'Art Hispànic).

fig. 23
Joan de Borgonya
(atribuït).
Reconstrucció
del retaule major
que hauria presidit
l'església en el con-
vent de Bellpuig
entre 1517 i 1835.
 (Fotomuntatge:
 Joan Yeguas).

tractar-se de les portes, ja que aquestes s'havien de realitzar sobre roba. Per tant, Credença hauria subcontractat els serveis de Borgonya, com havia fet en el retaule de Santes Creus, al marge de les seves possibles males relacions.¹⁰⁵

El retaule major urgellenc potser tindria una disposició similar al que ofería el retaule de santa Úrsula i les onze mil verges, obra de Borgonya realitzada per a la catedral de Girona, però que el 1936 es trobava al santuari de Santa Maria, en el llogarret de les Olives, municipi de Vilademuls (el Pla de l'Estany). O sigui, la imatge escultòrica central de sant Bartomeu feta per Spirinch, flanquejada per sis escenes de l'hagiografia del titular, i els quatre pares de l'Església als extrems (fig. 23). Si comparem les mides dels sants pares amb les taules de la col·lecció Ortega Sala, s'ha de creure que les peces de Bellpuig foren retallades uns 30 cm per tal de ser adaptades a alguna funció (una porta?), i, per això, romandrien a l'Urgell.

Pel que fa a l'obra atribuïda a Pere Nunyes, creiem que no s'hauria de vincular amb l'obra del retaule major, tot i les relacions existents entre Nunyes i Credença. Hi ha dues raons: 1) la taula de suport és d'una fusta diferent, ja que la de Nunyes fou pintada sobre roure, i les atribuïdes a Borgonya sobre pi; 2) per

Escorxament
de sant
Bartomeu

Sant
Ambrós

Sant
Bartomeu
(escultura)

Prèdica
de sant
Bartomeu

Sant
Agustí

l'estil que podem observar en la peça, hem de parlar d'un Nunyes elaborat entre 1525 i 1530. Per tant, la hipòtesi més raonable seria pensar en una feina heretada de Joan de Borgonya, un pintor conegut a Bellpuig, a qui s'hauria encarregat l'execució d'un retaule per una capella lateral, però que va morir abans de portar-lo a terme, vers el 1525, tal com va passar amb l'acabament de l'antic retaule major de l'església barcelonina de Santa Maria del Pi, o amb el retaule major de l'església de Capella (la Ribagorça aragonesa).¹⁰⁶

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document 1

1505-1518. Despeses en la comptabilitat de les baronies de Bellpuig i Palamós, relacionades amb diferents encàrrecs artístics.

A. (original), BCAD, Fons Ducs de Sessa (Batllia de Cardona), caixa núm. 2, sense classificar; Memoria o razon de varios papeles y escrituras correspondientes a las rentas y estados de Belpuig y Palamós en Cataluña (Comte de que yo Sedamo terch a mon Senyor axi de la administracio de Belpuig com del contat de Palamos), plec 1 (fols. 5 v.- 9 r., 20 r., 24 v., 33 v. i 40 v.) i plec 2 (fols. 14 r., 22 r.- 26 r., i altres sense numerar).

a. (fragmentàriament), S. TORRAS TILLÓ, "La casa dels barons de Bellpuig... (op. cit.), pàg. 84.

1505]

Ítem, an Gabriel Alemany per pintar alguns scuts, VIII sous.

[1506]

Ítem, a mestre Jachme Serra, mestre de casas, en part de paga de la sepultura del senyor conte de Palamós, C lliures.

(.....)

Luis de Otaçu per obras de ditas creus, LXXX lliures.

[1507]

Ítem, a X de febrer del any MDVII an Jaume Serra per lo preu fet de la capella de Sant Miquel que lexia lo senyor en testament, XXX lliures.

(.....)

Ítem, a VII de març al dit en Jachme Serra per la sepultura del senyor comte en part de las D lliures, C lliures.

(.....)

Ítem, dit dia [6 setembre] an Jachme Ssera (sic) per la dita capella, XXX lliures.

(.....)

Ítem, a VIII de octubre a mestre Jachme Serra per la capilla, XXX lliures.

[1508]

A XXVIII de janer del MDVIII an Johan Peraller, fuster, per fusta y obra que ly ere degut, XXII lliures X sous.

(.....)

Ítem, a XV de desembre a Joan de la Gorreta per lo restant del preu de la capella de Sant Miquel de Barcelona, que morí lo Serra, LX lliures, donaren XX lliures.

[1509]

Ítem, a Luis de Otacu per obrar tres canoris de pedra per a les creus, e portar-los, e port de tres basas, XVIII lliures.

(.....)

Ítem, a XVI de juny an Joan de la Goreta per falta d'en Jachme Serra, quondam, a compliment de LXXX lliures li donaren per la fatura de la capella de Sant Miquel, XXX lliures.

(.....)

Ítem, a XXIII de desembre an Pere Rocha, fuster, per hun bastiment de portas per al retable de la capelleta de Sant Miquel que lo senyor conte mana fer, V lliures XII sous I [diner].

[1510]

Ítem, per paga an Capdevilla de Balaguer per part de manufactura de hun claustro de Sant Barthomeu, XVIII lliures.

Ítem, dona an Andreu, fuster, per part de sa quitació, III lliures.

[1511]

Ítem, a Johan Peraller, fuster, en part de paga

de XII lliures que ly foren promesas per fer de fusta lo retable de la capelleta de Sant Miquel de Barcelona.

Ítem, a XXI de joliel de l'any XI a Jeronim Gofer per part de XXXX lliures per pintar lo retable de dita capelleta, XX lliures.

[1512]

A XXVII de janer del MDXII a Geronim Gofer a compliment de la pintura del retable de la capilleta de Sant Miquel de Barcelona, XXVI-II lliures.

Ítem, an Joan Peraller a compliment de la fatura del retable de dita capelleta, VI lliures.

Ítem, a XXVIII de febrer del dit per unas portas al retable de dita capilleta, III lliures.

[1514]

Ítem, a mestre Nicolau de Credença per part del retable de Sant Miquel de Montserrat, LXVIII lliures XV sous III [diners].

Ítem, an Cuberta mestre que fa la capella de Montserrat, XXXXII lliures.

Ítem, a mestre Girart, ymaginayre, per la obra de fusta del dit retable en Mataró, XX lliures.

[1515]

Ítem, mestre Nicolau de Credença, pintor, en paga del pintar del retable de Sant Bartomeu en molts partits, CCCXXVIII lliures VIII sous.

Ítem, mestre Girart en part de paga de la maçoneria e ymagineria, CVIII lliures X sous IIII [diners].

Ítem, mestre Dalmau, argeter, per las camadellas per a Montserrate ab axta, CXXXXII lliures I sou.

[1516]

Ítem, que he pagat a mestre Nicolau de Credença per lo retable, lavors ab Salinas, eren CLXXII lliures IIII sous.

Ítem, a mestre Girart lavors eren CVII lliures IIII sous IIII [diners].

Ítem, an Dalmau, argenter, per los canadellos eren LXXIII lliures XVII sous aran, són CXXXII lliures, pesan XI mil XIII argentos.

(.....)

Ítem, per la terça part de las nou àpochas que he tretas de cosas de la tutela XI sous, so és, de les capellans de Palamós III sous, de mestre Girart I sou, de Nicolau Credenca I sou (...)

[1517]

Ítem, per despesas que feren dos mestres de Gerona que vingueren a veure la església de Palamós sobre lo posar de la sepultura y altres coses, II lliures X sous III [diners].

(.....)

Ítem, a mestre Joan de Borgunya la tela que avia comprada per a les portes del retable de Sant Bartomeu, quadre cordes, I lliures XVI sous.

(.....)

Ítem, que tinch pagades IIII cordas y V p. de tela xaroe per a les portes que se pintan per al retable, V lliures VII sous IIII [diners].

(.....)

Ítem, a mestre Joan de Borgunya per part de la pintura de las portas del retable de Sant Bartomeu, per la tabla d'en Roch, XX lliures.

(.....)

Ítem, a XXIII de novembre 1517 donà a mossèn G. Ribas, a mestre Symon Petit per a mestre Joan de Borgunya, per les portes del retable quatre cordas e migia de tela, V lliures IIII sous IIII [diners].

(...)

[Concepte repetit] Ítem, que compri lo que paga mossèn G. Ribas, e lo donà an mestre Symon Petit per a mestre Joan de Borgunya, per a les portes del retable Sant Bartomeu quatre cordas e migia de tela de xarloe, V lliures IIII sous VIII [diners].

[1518]

Ítem, de una caxa de fusta larga per metre les portes del retable de Sant Bartomeu a 20 de fabrer 1518, XVI sous.

(.....)

[Concepte repetit] Ítem, paguí an Magne, fuster del carer ample, per una caxa longa per a ditas portas del retable ab que foren portades a Belpuig, XVI sous.

(.....)

Ítem, a mestre Girart, ymaginayre, per no anugiar lo comprador per part degut, XIII lliures.

(.....)

Ítem, que per aner hun çimador e per ayut tintorés, fin adobar la casa d'en Gilabert. Las obras se feren mestre Andreu Capdevila e mestre Pere Bosch, fusters, segons per lurs albarans e memorial, XXX lliures, de las quals rebí de lloguers que munten pagays lo sensals que fa la casa, V lliures XVIII sous VIII [diners], XXIII lliures I sous IIII [diners].

Document 2

1510-1535. Diferents obres al convent de Bellpuig.

A. (Original) AHCC, Fons Comarcal de Bellpuig, Rendes de la Baronia de Bellpuig i els seus termes, 1510-1688, sense foliar.

a. (fragmentàriament), A. BACH RIU, Història del monestir de Sant Bartomeu... (op. cit.), pàgs. 16-18 i 20-26.

[1510]

De la obra.

Ítem, mestre Antoni, XX lliures VIII sous X [diners].

Ítem, mestre Johan, XXXVIII lliures XII sous.

Ítem, petit Joan y sa compania, XXXIII lliures

res XVIII sous II [diners].

Per fer picar a CCCCXVIII pedras, a raó III dinés, VIII lliures III sous III [diners].

Y fos I sou a picapedrés VI mil CCCC jornals, CCCLIII lliures VII sous III [diners].

Ítem, a manobres mil CCIII jornals, ab festas, CCCXXVI lliures VIII sous V [diners].

Ítem, soldadas de caretés XXXXI lliures XII sous.

Ítem, per a rentar CCCLV caretades de pedra per al forn, V lliures XVI sous VIII [diners].

Ítem, per port de CCXI caretades de pedra calar, V lliures V sous V [diners].

Ítem, per tirar CCXXXV caretades de custolls, V lliures XVII sous V [diners].

Ítem, per port de II mil LXXV pedras, a raó de 23 lliures lo miller, XXXVII lliures I sou III [diners].

Ítem, per port de fusta, XXXII lliures XII sous. Per quatre parells de bous y caretés feradas, LXXXII lliures VII sous.

Ítem, per altre bou, VII lliures XV sous.

Ítem, per carros nous y adobar, XXIII lliures I sous.

Ítem, asserradós, III lliures XVII sous II [diners].

Ítem, per lenya, IIII lliures XVII sous IIII [diners].

(.....)

Datas o despesas fetas en l'any MDX.

Ítem, per una muleta per a tirar a la obra y casa, VI lliures.

(.....)

Ítem, que per mi donà mossèn Maldà a mestre Garau Fuster per part del preu fet de la una claustra de Sant Bartomeu de huit libras, dich XVIII lliures.

(.....)

Ítem, an Garau Capdevilla per la obra de Sant Barthomeu, per mans de ma muller, set libras, VII lliures.

(.....)

Ítem, an Bosch de Verdœ per lo primer claustra de Sant Bartomeu.

Ítem, an Bosch de Verdú fuster per la obra de Sant Barthomeu per la prima terca de les CII lliures, trenta quatre libras, dich XXXIII lliures.

(.....)

Ítem, que en dies pasats doní an Piquer lo que porte la fusta cent y cinch libras, les quals descontí ab son germà que me devie cent y set libras y migia del terme de Huxafaba, y donam en contants II lliures X sous XV [diners], CV lliures.

Ítem, paguí a mossèn Luis Spilles cinch libras y denou sous de sort de los ornaments que trameté sas tres vestiments de xamelits, gornides ab pali, camis, estoles, maniples, armits, y tinch lo memorial del dit Luis Spilles, V lliures XVIII sous.

(.....)

Ítem, an Bosch per la 3^a de la obra a XVIII de octubre, ab XVI mitgeres de forment a raó de

XI sous VI [diners], lo restat en avant XXXVIII lliures.

(.....)

Ítem, an XXIII de octubre doní an Garau Capdevilla acompliment del claustre que féu per concòrdia de fra Palau que eren L lliures, doní XIII lliures XVIII sous contants, y dues mitgeres forment CLVIII sous, y CLX sous per esmena de la escala que no féu, L lliures.

[1511]

Despeses fetes per lo comptador l'any XI.

Primo, mestre Antoni Queralts per ses dretes, XVIII lliures XVIII sous.

Ítem, a mestre Johan Lopis, XXV lliures XIII sous II [diners].

Ítem, a petit Joan y sos companys, XV lliures XIII sous II [diners].

Ítem, an Joan Andreu per a retar CCCXXVIII caretades, V lliures VIII sous.

Ítem, per tirar CLXXIII caretadas, X lliures VIII sous.

Per tirar mil DCCCCLX pedras, XXXXIII lliures VIII sous.

Ítem, picapedrés, CCII lliures VIII sous II [diners].

Ítem, a manobers, CXXXX lliures II sous III [diners].

Ítem, a carretés tot l'any, XXXXII lliures X sous V [diners].

(.....)

Les dates que jo Sedamo he fetes en lo present any MD y onze.

Ítem, an Joan Andreu per sa soldada, per tirar pedra, per a la calç, y arancar, II lliures VIII sous.

(.....)

Ítem, a VIII de fabrer, per mans de ma muller, en Johan Aguda y Johan Çercos, de la torre de la Masó, per part del port de cinchcentes pedres a raó de XXII lliures X sous, vuit lliures y cinch sous, VIII lliures V sous.

(.....)

Ítem, de mestre Johan Llopiç per dos compasos y dos escayres, XVIII sous.

[1513]

Ítem, per lo port de la caixa que trameté lo procurador de Barcelona, ab que venia les creus e altres cosas de Sant Bartomeu, e lo modello, VIII sous VI [diners].

(.....)

Ítem, dona VI lliures I onças de coure per a les campanes, XV sous.

[1515]

Ítem, per metal e altres cosas al refer de la campana, I lliures X sous.

(.....)

Ítem, en cosas per a Sant Bartomeu apres de aver dat a Miquel de Vidania per las pedras que a rata per los pilars del porchio de la plaça, a preu fet, II lliures VIII sous.

Ítem, an Lorenz Françès per picar-tu dits pilars y basas, hu mes a soldada, I lliures X sous.

(.....)

Ítem, a mestre Joan Albiçor, teuler, per mil y cinchcentas teulas a raó de XXXXVII, més mil docentas regiolas a raó XXXIII sous, per a les capelles, més cobrir-las, V lliures VIII sous.

Ítem, per la vinya que és davant lo monastir per a fer plaça, comprada d'en Joan Andreu, e per la carta, V lliures V sous.

Ítem, a mestre Gili Font per una vitriera per a lo cor, ab plom y mans, e de mans de fer la ret de fill de ferro, V lliures VIII sous.

Ítem, a mestre Sabata, manyà, per las barras de bastiment de la vidriera, pasaran XIII sous III [diners].

Ítem, per VII lliures II onzes de fil de ferro d'en Ribas, XVI sous VIII [diners].

Ítem, al dit manyà per les barres sotils de fero per a la vidriera, limades, III sous VI [diners].

Ítem, an Presas, fuster, per la caixa per la vidriera, V sous.

Ítem, per una ymage de bulto de la Verge Maria, que lo custodi féu fer a la caixa per portar, I lliures VII sous.

Ítem, an Joan lo traginer de port de tot, VI sous.

Ítem, XXVI [...] de tela negra per a cortinas, III lliures V sous.

Ítem, an Joan lo traginer de port de la tela e altres cosas per als frares, y lo castell, II sous VI [diners].

Ítem, an Symon Cornellana per dos parells de sabatas per a dir missa, X sous.

Ítem, a Bartomeu lo farer per afegir e adobar lo batall de la campana, III sous.

Ítem, de soldada a Perolet, moso del monastir, que serveix a reboster y manobrer, y a frares, XI lliures

Ítem, a Joan d'Albiçor, teuler, per XXXVIII mitgeres de calç que serví als marlets del ort dels frares, I lliura VIII sous III [diners].

Ítem, per hun canó de àlber per a fer la ymage de sant Bartomeu an Garriga, per mestre Girart, I lliures III sous.

(.....)

Ítem, que he pagat a mestre Nicolau de Credença fins en dita jornada per lo retable de Sant Bartomeu, CL lliures III sous.

Ítem, a mestre Girart per dit retable, LXXXII lliures.

[1528]

Ítem, doní a fra Gabriel Bellver, guardià de Jesús, XIII lliures VI sous y fonc per la obra del clos del monastir XIII, lliures VI sous.

[1531]

Ítem, donà haver pagat per mans a Michel Cathalà per lo tenyir de sis vels llehonarts per a dita ma senyora, III sous.

Ítem, donà haver pagat per mans del sobre dit I lliures XVI sous a mestre Jorda, daguer, per

dos stoixs daurats per a dita ma senyora, I lliura XVI sous.

Ítem, donà haver despes VIII sous VII diners per huna cana tres e mig de enserat, per cobrir la caixa que se envia a Nápoles per Ferrando de Bramont, VIII sous VII [diners].

Ítem, donà haver pagat per mans del mateix III sous VIII per fer una cuberta per la caxa sobredita, y per paper de trassa, e cordell y tatches, per tot III sous VIII [diners].

Ítem, donà haver despes per mans del mateix V lliures, de les quals compra V llibres per la dita ma senyora, ço és, los Evangelis, les Epistoles de sant Jeronym, la Vida dels sants Pares, hun confessionari, hun Flos Sanctorum, per tot V lliures.

(.....)

Ítem, paga dit procurador a mestre Steve Oliver, pedrapiquer, XXV lliures per pacte fet present lo pare guardià de Jesoes per lo preu fet del enllosament de la sisterna de Sant Bartomeu, e ses fet per manament del senyor Anthon, mostre per albarà de mossèn Garriga XXV lliures.

Ítem, paga a mestre Nicholau Ferrer per lo fer de les pintes del enllosament, XIII sous VIII [diners].

Ítem, paga al maioral d'en Gili, de Vilanova de la Barcha, V lliures XII sous VI [diner] per lo port de XXXV carretades de lloses per ha dit enllosament, a raó II sous VI [diners].

(.....)

Ítem, se paga al mestre que féu la trona de Jesús, perquè la que y era se desféu per posar la sepultura, e per fer huns cavalls de fusta per a portar l'aygua de la claustra vella a la sisterna, per tot III lliures V sous.

[1532]

Ítem, se ha donat al pare guardià de Sanct Bartomeu, y per ell a son procurador, XX lliures, so és, per oli per la ecclesia y per als religiosos X lliures, e per un port tres lliures y mitja, y per fer cavar lo saffareix e fer les tapies devant, so és, VI lliures X sous, per tot dites XX lliures, com se mostre per son albarà XX lliures.

Ítem, se ha pagat per hun cup se ha fet a Jesoes, de pedra picada, per posar la verema que porten del delme de Vilanova, y per fer la clavaguera per traure les aygues de la cuyna al ort, per tot XXVIII lliures, segons se mostre per albarà del pare guardià XXVIII lliures.

[1533]

Ítem, ha despès en extraordinaris com són II lliures III sous de vi se compra per los mestres de Jesús, e per tovalles per la companya, y lo batre dels blats del Mor, y per la novena de Pedro, y moltes altres menuderies com se mostre per son libre, XV lliures X sous X [diners].

(.....)

Dates fetes per l'obra del monestir en dit any. Ítem, a III de joliol paguí, per orde del senyor lobera, a Gaspar Vaya, de Leyda, cen deu lliures dotze sous per rahó de III parells de bous ab sos carros, y calder, e sachs, cordes, e tot son aparell, y aquells que compraren per atirar la manobre del monestir, CX lliures XII sous.

Ítem, dit dia paguí per dit orde a Johan Porta e a Blay Siurana, tots de Bellpuix, per quatre dies stigueren per cercar los dits bous, per sos treballs y despesa, per tot I lliures XVI sous III [diners].

Ítem, paguí per als sobredits per los drets que bestragueren en Leyda per los dits bous, I lliura III sous.

Ítem, paguí a Fransi Alzedar, de Sant Merti [de Maldà], per VIII homens que posa en fer traure la pedra y terra del forn de la calç del dit loch, a raó III sous per home, perquè se feren ells la despesa, III lliures.

Ítem, paguí a dit Alzedar per quatre homens que posa en fer adobar la carretera, per traure la calç, XII sous.

Ítem, doní a Johan Negre, mosso de casa, per qual anava a Leyda per a comprar dos bots per a vi e XXVI cabassos, e algunes tenelles de spart, tot per lo mester de dita obra, I lliura III sous.

Ítem, paguí Arnau Gavaig per dos dies serrà postam per les caixes, per a tirar la calç, e anà del obre del dit monestir.

Ítem, paguí a mestre Pere Comes e a mestre Gener, tots de Bellpuix, per fer les sobredites caixes, e per ser sarrades al pou del castell, y tallades per a la casa, per tot III lliures III sous.

[Suma] CXXI lliures XV sous III [diners].

Dates

Ítem, paguí a mestre Pere Scobar en dos partits per claus per fer dites caixes, per tot I lliura III sous VI [diners].

Ítem, doní al maioral per dos exos que compra al balle de Castellnou, V sous VI [diners].

Ítem, paguí a Johan Canals, carreter, per sobrecorbar tres carros, y posar alguns raigs, y fer exos, y coses necessaries per dits carros per orde del senyor lobera.

Ítem, paguí a mestre Pugol y a Correger per dos sogues, y huna cabassa, y agulles saqueres, e fil de palomar, y hun porgador, tot per lo mester dels carros, per tot VI sous VI [diners].

Ítem, paguí a mestre Johan Gener per sis jornals que feu faena en fer carretons y línies per la obra, a raó III sous, XVIII sous.

Ítem, paguí a mestre Pere lo sastre e Francisco lo castellà per cordes, y sogalls, e cabassos, e huna arera per la dita obra, VI sous I [diner].

Ítem, paguí a mestre Nicholau Ferrer per tota la obra que ha fet en lo monestir, com se mostre per lo compte de mestre Johan y

albarà de la rebuda X lliures V sous.

Ítem, paguí a mestre Jaume Girart, ferrer, per tota la hobra que ha fet per altra part e dit monestir, com se mostre per compte de mestre Johan y per albarà de la rebuda XIII lliures VIII sous.

[Suma] XXXII lliures VIII sous VII [diners].

Compte del que sa pagat als carretés que han tirat la pedra per dita obra en dit any.

Primo, paguí an Johan Fuster per tres carretades de pedra tirà, a raó II sous VI [diners], VI sous VI [diners].

Ítem, paguí a Blay Gener per quinze carretades ne tirà a dit preu, I lliura XVII sous VI [diners].

Ítem, paguí a Francí can Domingo per desset carretades portà a dit preu, II lliures II sous VI [diners].

Ítem, paguí a Lorens Cases alias Oliana per deu carretades portà a dit preu, I lliura V sous.

Ítem, paguí a mestre Francí Bonastre, de Castellnou, per XXXX carregas a dit preu, V lliures.

Ítem, paguí a Johan Belester, de Arbecha, per sis carretades portà a dit preu, y per tres carretades a raó III sous perquè's feya la despesa, per tot I lliura III sous.

Ítem, paguí a Gavalos per dos carretades portà a raó II lliures VI, y altres dos a raó III sous perquè se fehie la despesa, per tot XI sous.

Ítem, paguí a Domingo Bòria, de Castellnou, per VIII carretades a raó III sous perquè se feya la despesa, I lliura III sous.

Ítem, paguí a mestre Francí Bonastre en altre per tot per XIII carretades portà a raó II sous VI [diners], I lliura II sous VI [diners].

Ítem, paguí al mateix per VI carretades a raó III sous perquè se feu la despesa, XVIII sous.

Ítem, paguí al balle de Arbeca e ahun altre per XXVIII carretades portà a raó III sous perquè se feya la despesa, III lliures III sous.

Ítem, paguí en altre part a Bernat Gavalos, de Bellpuig, per XIII carretades porta a raó II lliures VI, valen I lliures XV sous.

[Suma] XXII lliures I sou.

La calç que's ha comprada en dita obra en dit any.

Primo, a V de octubre paguí a Miquel Farrando, de Maldà, per LXVIII mil, a raó X dinés, sumen II lliures XVII sous VI [diners].

Ítem, dit dia paguí a Jaume Scola, de Sant Mertí [de Maldà], per XXXV mil, a raó I sou perquè és maior la mesura, sumen I lliura XV sous.

Ítem, a VIII de nohembre paguí a mestre Miquel Parera, de Arbecha, per LXIII mil, a raó X diners, II lliures XII sous VI [diners].

Ítem, a XX de dit paguí, per encarrec de mestre Johan Lopis, a Johan Sans e Johan Calbis, tots de Arbecha, per CLXXVIII mil, a raó I sou, VIII lliures XVIII sous.

Compte del maioral y mossos dels bous.

Primo, paguí ha Andreu Farrer, maioral, per dos mesos serví, a raó hun ducat lo mes, II lliures VIII sous.

Ítem, paguí a Johan de la Farga, maioral, per tres mesos serví, a raó I lliura II sous per mes, III lliures VI sous.

Ítem, paguí a Pey, mosso dels bous, per hum mes e XXII dies a servit, a raó XVII sous, I lliura VIII sous.

Ítem, paguí a Toni Gros per tres mesos serví, a raó XV sous lo mes, II lliures V sous.

Ítem, paguí a Bernadas, mosso dels bous, per dos mesos XI dies serví, a raó XV sous per mes, I lliura XV sous.

[Suma] XXVII lliures VII sous.

Compte dels pedrapiqués.

Primo, paguí a mestre Johan Sempedrol per III mesos a raó XXX sous, y hun mes a raó XXIII sous, per tot VI lliures III sous, e XII sous VI diners per lo llit a na Borrassa per tot lo dit temps, per tot VII lliures XVI sous VI [diners].

Ítem, paguí a Pere Blanc per III mesos XVIII dies a raó XXX sous per mes, V lliures VIII sous, y a la pobilla per lo llit per dit temps VIII sous, per tot V lliures XVII sous.

Ítem, paguí a Pere Horliguer per III mesos XXI dia, a dit preu VII lliures I sou, a la pobilla per lo llit per dit temps XI sous VIII [diners], VII lliures XII sous VIII [diners].

Ítem, paguí a Marsal Rius per III mesos XX dies a raó XXVIII sous, és V lliures II sous, e a Jaume Girart per lo llit XI sous VIII [diners], per tot V lliures XI sous II [diners].

Ítem, paguí a Johani per III mesos XXI dia a raó XXX sous lo mes, és VII lliures I sou, e a Jaume Girart per lo llit XI sous VIII [diners], per tot VII lliures XII sous VIII [diners].

Ítem, paguí a mestre Jaume Gandes per hun mes y mig, a dit preu II lliures V sous, e a la pobilla per lo llit III sous VIII [diners], per tot II lliures VIII sous VIII [diners].

Ítem, paguí a Parseleres per III mesos XVIII dies, a dit preu és VI lliures XII sous, e a la pobilla per lo lit XI sous VI [diners], per tot VII lliures III sous VI [diners], veres que los XVIII dies van a raó XXIII sous, VII lliures III sous VI [diners].

Ítem, paguí a Simon Vila per dos mesos e mig a raó XII sous lo mes, és I lliura X [sous], e a la Fortunya per lo llit V sous, per tot I lliura XV sous.

Ítem, paguí a Johan Carrera per cinc mesos a raó hun ducat VI sous, a Esteve Peyro per lo llit XII sous VI diners per dit temps, per tot VII lliures XII sous VI [diners].

Ítem, paguí a Steve Villa per dos mesos a raó XXV sous, II lliures X sous, e a la pobilla per lo llit V sous, per tot II lliures XV sous.

[Suma] LV lliures III sous XI [diners].

Compte de menobres y pedrapiqués.

Primo, paguí a Johan Villa [afegit a sobre (aquest era pedrapiquer)] per dos mesos a

raó I lliura X sous, y per hun mes a raó XXIII sous, és IIII lliures IIII sous, a la pobilla per lo llit VII sous VI, per tot IIII lliures XI sous VI [dinners].

Ítem, paguí a Miquel Stada per XIII dies a raó XIII sous lo mes, y per lo llit a la pobilla, per tot VI sous XI [dinners].

Ítem, paguí a Pere de la Spluga per tres mesos XXI dia a raó XXIII sous lo mes, és III lliures VI sous VIII, a la pobilla per lo llit, per tot III lliures XVI sous.

Ítem, paguí a Pere Blanch per IIII mesos XXI dia a raó XIII sous lo mes, és III lliures VI sous per lo llit XI sous VIII [dinners], III lliures XVIII sous VIII [dinners].

Ítem, paguí a Pere Los per III mesos XXII dies a raó XVIII sous lo mes, és III lliures VII sous VI [dinners], per lo llit VIII sous III [dinners], per tot III lliures XVI sous X [dinners].

Ítem, paguí a Johan Mondí per III mesos XVII dies a raó XVIII sous, és III lliures IIII sous, III lliures IV sous.

Ítem, paguí a Guillem Bonjorn per II mesos XVII dies a raó XIII sous, és I lliura XVII sous VIII [dinners], per lo lit VI sous VI [dinners], per tot II lliures II sous II [dinners].

Ítem, paguí a Bernadas per hun mes a raó XV sous, per lo llit II sous VI [dinners], per tot XVII sous VI [dinners].

Ítem, paguí a Johan Cuca per hun mes e VIII dies a raó XII sous, és XV sous, per lo llit III sous III [dinners], per tot XVIII sous III [dinners].

Ítem, paguí a Johan Steve per hun mes e VIII dies al mateix preu, XV sous, per lo llit III sous III diners, per tot XVIII sous III [dinners].

[Suma] XXIII lliures VIII sous II [dinners].

(.....)

Quitacions.

Ítem, a mestre Johan Lopiz, mestre major de les obres, per sa quitació a raó XXXX lliures l'any, per lo que de XX de juliol fins qui comensa a servir fins a Nadal són cinc mesos XV dies, a raó III lliures VI sous VIII [dinners] lo mes, a se li pagat XVIII lliures VI sous VIII [dinners], y dita quitació li fonc tachada per lo senyor don Anthon, XVIII lliures VI sous VIII [dinners].

[1534]

Dates fetes per mi Miquel Paella en dit any per mans del maiordom.

Ítem, a pagat dit maiordom per hobres molt necessàries fetes en la casa per aver de star lo senyor procurador, com se mostra per menut per son libre, XXVIII lliures X sous I [diner].

(.....)

Ítem, a comprat dit maiordom hun caro de vila maior del bou per lo mester de la casa y hobra del monestir, com se mostre per son quern, V lliures I sous.

(.....)

Dates fetes per la obra del monestir en dit

any.

Primo, paguí a mestre Johan Lopis quant anà a Pallàs per a comprar la fusta per dit monestir dos ducats per la despesa, II lliures VIII sous.

Ítem, paguí al balle de Artesa [de Segre] per la fusta que li comprà mestre Johan Lopis vint ducats per la dita obra, com se mostre largament per la capitulació y albarà de la rebuda XXIII lliures

Ítem, paguí a mestre Pere Escobar trenta vuyt sous per claus, y cabassos, e hun sedaz, y pexells de terra, y hun porgador a pres de la botiga, tot per lo mester de dita obra, mostres per albarà [en blanc].

Ítem, comprí per intervenció de mestre Pere Comes y de Giner fuster claus, malals (sic), divalls, marchovins, taulas de un pasatger, en suma de quatre ducats tot per lo mester de dita hobra, III lliures XVI sous.

Ítem, paguí al maioral dels bous per hun jou y sinch exos que comprà per los carros, VII sous.

Ítem, paguí a Chatarina Siurana quatre sous per un tros de àlber se li comprà per caretons per lo mester de dita obra, albarà IIII sous.

Ítem, paguí al maioral dels bous, per hun bot, y hun canterel, e un cànter, y fil de cosir los coxins dels bous, per tot IIII sous.

Ítem, paguí a mestre Pere Scobar vuyt sous per quatre sogues prengueren de sa casa per los caros dels bous, VIII sous.

Ítem, paguí a mestre Bernat Pugol sis sous e sis diners per aiguacuyt, e cabasos, y fil de seda per lo nivel de laygua, per tot VI sous VI [dinners].

Ítem, paguí a mestre Ledau Barber per quatre vintyquatrens, y se li comprà per lobra de Jesús a raó X sous per quiscun, II lliures.

[Suma] XXXVII lliures XIII sous VI [dinners].

Dates per l'obra de Jesús.

Ítem, paguí a Johan Flovià quaranta un sou per honze posts, li comprà mestre Johan per a fer caretons, y bàsies, y hun taulel per atrasar les monteries, tot per lo mester de dita obra, com se mostre per albarà de mà de dit mestre Johan II lliures I sou.

Ítem, paguí a mestre Pere Lomes per hunes taules de tapiar que li compra mestre Johan Lopis per tapiar, I lliura IIII sous.

Ítem, paguí al fuster Gener per deu dies feu faena en lo monestir, so és, en fer bàsies, e siveres, syndries, a raó III sous lo dia, I lliura X sous.

Ítem, paguí a dos seradós que feren faena al monestir nou dies per II lliures.

Ítem, paguí a Johan de la Farga, maiorals dels bous, sis ducats per lo preu de un carro nou comprà de mestre Johan an Vilanova de la Barcha, ab sa scala, mostres per albarà de mossèn Gariga, y per la despesa IIII sous per portar-lo, VII lliures VIII sous.

Ítem, en altre partit paguí al dit mestre Gener

de tota aquella faena que avie fet en l'obra de Jesúps en fins a Sent Miquel de setembre, com se mostre per albarà de mestre Johan II lliures V sous.

Ítem, paguí a Miquel Ferando, de Maldà, per hun miller de ragolla féu per l'obra de Jesús, com se mostre per albarà de mestre Johan I lliura XIII sous.

Ítem, per albarà del senyor procurador a Joan Balle, teuler, per un miler ragola, I lliura XV sous.

Ítem, paguí a Gorgues, de Bellpuig, nou sous per un lindar de albe que se li comprà per lo mester de l'obra de Jesús, VIII sous.

Ítem, paguí a na Maria devuyt sous per sis cantes de vinagre que li compra mestre Johan per fer lo batuz del safareg, III sous per cànter, XVIII sous.

Ítem, paguí en altre partit a Bernat Pugol vint-y-sis sous per sogues y cabases que an pres lo maioral dels bous, y cabasos per a tapiar, mostres per albarà I lliura VI sous.

Ítem, paguí a mestre Pere Scobar per claus, cabasos, sogals, y altres menuderies, com se mostre per albarà de mestre Johan XI sous.

[Suma] XXIII lliures XI sous.

Ítem, paguí a mestre Domingo per sogues, y cabasos petits, y altres coses per lo mester de l'obra de Jesús moltes, per albarà de mestre Johan Lopis I lliura VIII sous V [diners]. Ítem, paguí per vuyt homens que tallaren lenya, so és, coscols per hun forn de calç se féu per dita obra, y lo que treballaren al temps que's loga diversos preus, per tot I lliura XVIII sous IIII [diners].

Ítem, paguí per mans del maiordom per dotze caros que tiraren la sobredita lenya, a raó IIII sous, II lliures VIII sous.

Ferrés.

Ítem, paguí a mestre Nicholau Ferrer en dos partits per tota la obra que an feta al monestir, com se mostre per albarà del senyor procurador XI lliures III sous VII [diners].

Ítem, paguí a mestre Girat Ferrer per cusiar pichs, y aferar, y fer obra nova, ço és, sercolls (sic), martells, y altres coses, com se mostre per albarà XIII lliures.

Ítem, paguí en altre partit al sobredit per totes les puntes, pichs, tallans, piquasses, de lany pasat de XXXIII que no hera stat pagat per no haver comptades les talles y de l'obra del any XXXIII, segons se mostre per compte o albarà de mestre Johan Lopis, y orde del senyor procurador, per tot XX lliures XV sous, dich XX lliures XV sous.

Port de carretés.

Ítem, paguí a Joan Balaguer, del Taroch, per port de deset caretades de ges, a raó V sous per caretada per lo mester de l'obra de Jesoes, mostres per albarà del senyor procurador III lliures V sous.

Ítem, paguí a Bernat Gavalos, de Bellpuig, per lo port de tretze caretades de pedra, a raó II

sous VI per caretada, fet lo compte per mestre Johan, II lliures XII sous VI.

[Suma] LVIII lliures X sous X [diners].

Compte del maioral dels bous y dels mosos.

Primo, paguí a dit maioral per XII mesos deu dies que serví, los nou mesos a raó XXII sous, los restants a raó XXIII sous, per tot XIII lliures XVIII sous.

Ítem, paguí a Miquel Strada, moso, per dos mesos nou dies serví, a raó XV sous lo mes, I lliura XIII sous VI [diners].

Ítem, paguí Anthoni lo Gros, moso, per quatre mesos vynt-e-un dia, a raó XV sous, III lliures X sous VI [diners].

Ítem, paguí a Joan del Pugal y a un altre gavag per quinze dies serviren, VI sous.

Ítem, paguí a Johan Gascó, moso, per quatre mesos serví a dita a raó, III lliures.

[Suma] XXII lliures VIII sous.

Comte del pedrapiqués.

Primo, paguí a Marcal Rius lo gran per tres mesos vuyt dies fen faena, a raó XXX sous lo mes, munten IIII lliures XVIII sous, per lo lit VII sous, per tot V lliures V sous VI [diners].

Ítem, paguí a Joan Carrera per onze mesos feu faena a raó XXIII sous lo mes, munten XIII lliures IIII sous, per lo lit I lliura VII sous VI [diners], per tot XIII lliures XI sous VI [diners].

Ítem, paguí a Marcal lo xich per tres mesos feu faena a raó XXX sous per mes, munten IIII lliures X sous, per lo lit VII sous VI [diners], per tot IIII lliures XVII sous VI [diners].

Ítem, paguí a Simo Vila per honze mesos deu dies feu faena a raó XXIII sous lo mes, munten XIII lliures XII sous, per lo lit I lliura VIII sous, és per tot XV lliures IIII [diners].

Ítem, paguí a Esteve Mas per tres mesos feu faena a raó XXX sous lo mes, munten III lliures X sous, per lo lit VII sous VI [diners], és per tot IIII lliures XVII sous VI [diners].

Ítem, paguí a mestre Rovelo per nou mesos feu faena a raó de XXX sous lo mes, munten XIII lliures X sous, per lo lit I lliura II sous VI [diners], tot XIII lliures XII sous VI [diners].

Ítem, paguí a Baltesar Lopis per hun mes deu dies feu faena a raó XX sous lo mes munten I lliura VI sous VIII [diners], e per dos mesos a raó XXIII sous lo mes és II lliures VIII sous, per lo lit VII sous VI [diners], és per tot IIII lliures II sous II [diners].

Ítem, paguí a Johan de Santpedrol per dotze mesos setze que se li devien de l'any pasat a raó XXX sous lo mes, munten XVIII lliures XVI sous, per lo lit I lliura XI sous IIII [diners], per tot XX lliures VII sous IIII [diners].

Ítem, paguí a Johan Vila per sis mesos setze dies feu faena a raó XXX sous lo mes, munten VIII lliures XVI sous, per lo lit XVI sous IIII [diners], per tot X lliures XII sous IIII [diners].

Ítem, paguí a Pere Horliguer per set mesos tres dies feu faena a raó XXX sous lo mes, munten X lliures XIII sous, per lo lit XVII sous VIII [diners], per tot XI lliures X sous VII [diners].

Ítem, paguí a Jacme Gandes per hun mes XXX sous, per lo lit II sous VI [diners], per tot I lliura II sous VI [diners].

Ítem, paguí a Esteve Vila per quatre mesos vynt-e-vuyt dies feu faena a raó XXX sous lo mes, munten VII lliures VIII sous, per lo lit XII sous III [diners], per tot VIII lliures III [diners]. Ítem, paguí a Johani per sis mesos sinch dies feu faena a raó XXX sous lo mes, munten VIII lliures V sous, per lo lit XV sous V [diners], per tot X lliures V [diners].

[Suma] CXXV lliures X sous VIII [diners].

Compte dels manobres.

Primo, paguí a Guilem per sinch mesos vynt-e-tres dies a raó XIII sous per lo mes, munten III lliures I sou, per lo lit XIII sous V [diners], per tot III lliures XV sous V [diners].

Ítem, paguí a Mondí per tres mesos vint-e-sinch dies a raó XVIII sous lo mes, munten III lliures VIII sous, per lo lit VIII sous feta gràcia de set dies, per tot III lliures XVIII sous.

Ítem, paguí a Pere de la Spluga per hun mes vint-e-set dies a raó XVII sous lo mes, munten I lliura XII sous V [diners], per lo lit III sous VIII [diners], per tot I lliura XVII sous II [diners].

Ítem, paguí an Pere Los per hun [mes] tres dies a raó XVII sous lo mes, munten XVIII sous VIII [diners], per lo lit II sous VIII [diners], per tot I lliura II sous.

Ítem, paguí a Johan Gran per hun mes sis dies a raó XVI sous lo mes, munten XVIII sous, per lo lit III sous, per tot I lliura II sous.

Ítem, paguí an Barnadas per hun mes e vint dies a raó XVII sous lo mes, munten I lliura VIII sous III [diners], per lo lit III sous II [diners], per tot I lliura XII sous VI [diners].

Ítem, paguí an Pere Coreza per tres mesos vynt-e-tres dies a raó XVI sous lo mes, munten III lliures III [diners], per lo lit VIII sous V [diners], per tot III lliures VIII sous VIII [diners].

Ítem, paguí an Thoni lo Gros per tres mesos vynt-e-vuyt dies a raó XVIII sous lo mes, munten III lliures X sous X [diners], per lo lit VIII sous X [diners], per tot III lliures VIII [diners].

Ítem, paguí a Joan Roget per hun mes e mig a raó XVII sous lo mes, munten I lliura V sous VI [diners], per lo lit III sous I [diner], per tot I lliura VIII sous III [diners].

Ítem, paguí an Pere Texidor per set mesos vunt dies a raó XVI sous lo mes, munten VI lliures II sous VIII [diners], per lo lit XVIII sous II [diners], per tot VII lliures I sou X [diners].

Ítem, paguí a Lehonart per tres mesos a raó XVI sous lo mes, munten II lliures VIII sous per lo lit VII sous VI [diners], per tot II lliures XV sous VI [diners].

[Suma] XXXIII lliures III sous VI [diners].

Manobres.

Ítem, paguí a Bonjorn per tres mesos onze dies seu faena a raó XV sous lo mes, II lliures

X sous VI [diners], per lo lit VIII sous V [diners], per tot II lliures XVIII sous XI [diners].

Ítem, paguí a Guilem Gascó per hun mes a fet faena per XV sous y per lo li II sous VI per tot XVII sous VI.

Ítem, paguí an Thoni de la Seu de Urgell per hun mes e sis dies a raó XVII sous lo mes, sumen I lliura, per lo lit II sous VI [diners], per tot I lliura II sous VI [diners].

[Suma] III lliures XVIII sous XI [diners].

(.....)

Quitacions del any 1534.

Ítem, a mestre Johan Lopis, mestre de les obres, per sa quitació, XXXX lliures.

Ítem, a micer Monfar, de Tàrraga, per la quitació de advocat, VI lliures.

[1535]

Ítem, an pagat per sinch dotzenes set lates compra a mestre Gener, en fira de Balaguer, per lo mester de l'obra del monestir, a raó XV sous per dotzena munten III lliures III sous VIII, per la despesa III sous VIII [diners], per tot III lliures VIII sous VI.

Ítem, an pagat a Johan Balestar, del Tarrós, per la compra de CLX sestres de guix per la obra del castell, a raó V diners mil per sester munten III lliures XIII sous III [diners], mostres per albarà del senyor procurador III lliures XIII sous III [diners].

Ítem, an pagat per albarà del senyor procurador a mestre Johan Gener, fuster mestre de cases, per vuytanta tres dies a fet faena en lo dit armari y portes en lo castell, y a la era del senyor, y la scalla que an fet per muntar al forn, y adobar una cambra, a raó III sous VI ab lo moso seu, munten XIII lliures X sous VI [diners].

(.....)

Dates fetes per l'obra de Jesús als pedrapiqués.

Ítem, an pagat an Johan de Santpedrol per albarà del senyor procurador per tres mesos vint-e-quatre dies, a raó XXXII sous VI [diners] entès lo lit, que és II sous VI [diners], per tot VI lliures III sous VI [diners].

Ítem, an pagat a Esteve Villa per tres mesos vint-e-tres dies a dita raó, mostres per albarà VI lliures II sous VI [diners].

Ítem, an pagat a Marcal lo chich per tres mesos vint-e-quatre dies a dita raó, mostres per albarà VI lliures III sous VI [diners].

Ítem, a pagat a Simon Villa per hun mes e deset dies, a raó XXVI sous VI per mes entès lo lit, mostre per albarà II lliures I sous.

Ítem, a pat (sic) a Esteve Mas per tres mesos vint-e-quatre dies, a raó XXXII sous VI entès lo lit, mostres per albarà VI lliures III sous VI [diners].

Ítem, an pagat a Marcal Rius per tres mesos vint-e-quatre dies a dita raó, mostres per albarà VI lliures III sous VI [diners].

Ítem, an pagat a Pere Horliquer per tres

mesos vint-e-quatre dies a dita raó, mostres per albarà VI lliures III sous VI [diners].

Ítem, an pagat a Johan Vila per tres mesos XI dies, a raó XXXII sous VI [diners] entès lo lit, per tot V lliures VIII sous VI [diners].

Ítem, an pagat a Simo Vila per dos mesos e set dies, a raó XXVI sous VI [diners] entès lo lit, monstres per albarà II lliures XVIII sous.

Ítem, an pagat a Johani per tres mesos nou dies, a raó XXXII sous VI [diners] entès lo lit, monstres per albarà V lliures VII sous VI [diners].

[Suma] LII lliures XVII sous.

Dates de manobres.

Ítem, an pagat Anthoni Guardia per hun mes a fet faena, entès lo lit, XVIII sous VI [diners], mostres per albarà XVIII sous VI.

Ítem, an pagat per albarà a Johan Casanya per hun mes, entès lo lit, XVIII sous VI [diners].

Ítem, an pagat per albarà a Johan Texidor menobrer I lliura XVII sous per dos mesos, entès lo lit, I lliura XVII sous.

Ítem, an pagat per albarà a Johan Mondí III lliures I sou VI [diners] per tres mesos, entès lo lit, III lliures I sou VI [diners].

Ítem, an pagat per albarà a Guillem lo gros I lliura III sous VIII [diners], entès lo lit, I lliura III sous VIII [diners].

Ítem, an pagat an Thoni de la Seu XXX sous VIII [diners] per un mes deset dies, entès lo lit, mostres per albarà I lliura X sous VIII [diners].

Ítem, an pagat per albarà a Pere Blanch III lliures XII sous per tres mesos XXIII dies, a raó XVIII sous entès lo lit, III lliures XI sous.

Ítem, an pagat per albarà a Pere de Tresany II lliures VII sous per dos mesos devuyt dies, a raó XVII sous VI entès lo lit, II lliures VII sous.

Ítem, an pagat per albarà a Guillem Gascó per tres mesos XXI dies, a raó XVIII sous VI [diners] entès lo lit, III lliures XII sous.

Ítem, an pagat per albarà a Mondí per XV dies, a raó XX sous VI [diners] lo mes entès lo lit, X sous III [diners].

Ítem, an pagat per albarà a Bonjorn per tres mesos quatorze dies, a raó XVII sous lo mes entès lo lit, II lliures XVIII sous.

Ítem, an pagat per albarà a VII manobres que per tots feren faena XX dies, a raó I sou VI [diners] per dia, I lliura X sous.

[Suma] XXIII lliures I sou III [diners].

Dates de caretés per l'obra de Jesçes.

Primo, an pagat a Moset, de la Foliola, per lo port de XXXII caretades de reble portàs per l'obra de Jesçes, a raó II sous VI [diners] caretada, munten y mostres per albarà del senyor procurador III lliures.

Ítem, an pagat per albarà a Bernat Gavolos per lo port de XIII caretades de reble a dit preu, y en altre partit VI sous per huna caretada de fusta portà de Térmens, per tot II lliures I sou.

Ítem, an pagat per albarà an Lorens Sohana per lo port de XXX caretades de reble a dit preu, munten y mostre per albarà V lliures.

Ítem, an pagat per albarà a Bordol y Ferret, tots de Sant Marti [de Maldà], per lo port de LXXXI caretada de reble a dit preu, X lliures II sous VI [diners].

Ítem, se a pagat per albarà al maiors dels bous per tres mesos, a raó un ducat per mes III lliures XII sous, y per son companatge a raó III diners per dia són deset sous y mig, III lliures VIII sous VI [diners].

Ítem, se a pagat al dit maioral per albarà per quatre mesos a dit preu, III lliures XVI sous.

Ítem, he pagat per quatre exos, VI sous. Ítem, per corbar un carro y mudar pinelles, I lliura XVIII sous. Ítem, per son companatge a raó III diners per dia V sous, per tot VII lliures V sous.

Ítem, he pagat al moso dels bous per albarà per quatre mesos, a raó XV sous per mes, III lliures.

[Suma] XXXVIII lliures VIII sous.

Compte del que se an pagat per lo ges que sa comprat per l'obra de Jesús y per lo port de aquel en dit temps.

Primo, an pagat a Johan Faran, del Tarós, per arencar CL caretades de ges, a raó I sou per caretada, munten VII lliures e X sous, mostres per albarà VII lliures X sous.

Ítem, an pagat a Monset, de la Foliola, per lo port de XIII caretades de dit ges, a raó III sous VI [diners], mostres per albarà II lliures XVIII sous VI [diners].

Ítem, an pagat a Joan Faran y altres del Tarós per port de LVII caretades de dit ges, so és, les XXVIII caretades a raó III sous, les restant a raó III sous VI [diners], que foren per totes les sobredites cinquanta set caretades munten XII lliures II sous, monstres per albarà XII lliures II sous.

Ítem, an pagat al balle de Uxafava per lo port de X caretades de dit ges, a raó III sous VI [diners] munten II lliures V sous, mostres per albarà II lliures V sous.

Ítem, an pagat a Domingo de Castellnou per lo port de V caretades de dit ges a dit pres, mostres per albarà I lliura II sous VI [diners].

Ítem, an pagat a Balaguer, de la Foliola, per lo port de XX caretades de dit ges a dit preu, mostres per albarà III lliures X sous.

Ítem, an pagat a hun mosèn d'en Balaguer, de Tarós, per lo port de VI caretades de dit ges a dit preu, mostres per albarà I lliura VII sous.

Ítem, an pagat a Johan Faran, del Tarós, per bastir hun forn de guix VII sous VI [diners], mostres per albarà VII sous VI [diners].

[Suma] XXXII lliures II sous II [diners].

Dates per l'obra de Jesús.

Primo, an pagat an balle de Maldà per lo cost de tres mil quatrecentes teules, a raó XXXVI sous lo miler, y per lo cost de vuytcentes regoles, a raó III sous VI [diners] lo cent, munten per tot VIII lliures III sous, mostres

per albarà VIII lliures III sous.

Ítem, an pagat a Floregachs, de Arbecha, per quatre caretades de canyes per II lliures XI sous, mostres per albarà II lliures XI sous.

Ítem, an pagat a mestre Guerau Fuster per dos dies feu faena ab dos fills al temps que vingue sa m. X sous, mostres per albarà X sous.

Ítem, an pagat an Segara per cabasos petits que se prengueren al temps que feu lo forn de la calç, comprès hun cànter, per tot VIII sous, mostres per albarà VIII sous.

Ítem, an pagat a mestre Johan Lopis per lo preu fet que donà lo senyor procurador per acabar lo safareg y altres coses, com més avant se dirà en la capitulació XXX lliures, mostres per albarà del matex mestre Johan XXX lliures.

Ferrés.

Ítem, ha pagat per albarà del senyor procurador ha Jaume Girat, ferrer, sis lliures dotze sous per les puntes ha fetes al monestir del primer de fabrer fins a XXIII de abril, VI lliures XII sous.

[Suma] XXXXVIII lliures V sous.

(.....)

Quitacions y soldades.

Ítem, se an pagat a mossèn Bosch per la quitació se li done per veedor de l'obra de Jesús, comptant per porata del primer de dezembre fins per tot abril, que fou sinch mesos a raó XXIII sous lo mes munten VI lliures, mostres per albarans la rebuda VI lliures.

Ítem, an pagat a mestre Johan Lopis per quatre mesos, so és, per tot abril per sa quitació a raó XXXX lliures per any, XIII lliures VI sous VIII.

Ítem, an pagat al matex per dit temps a raó del companatge se li donen a raó sis dines per dia, III lliures.

Document 3

[1513-1514].- Ordres de Ramon de Cardona sobre la manera de bastir l'església del convent de Sant Bartomeu a Bellpuig.

A. (original), BCAD, Fons Ducs de Sessa (Batllia de Cardona), caixa núm. 2, sense classificar; subcarpeta de les obres en el castell de Bellpuig, diversos plecs dispersos, sense foliar.

B. (fragmentàriament), J. AINAUD de LASARTE, "Documents de Nàpols i Bellpuig..." (op. cit.), pàgs. 277-279.

m/ Los archets de las capillas no se meten aquí, por que lo vas va por lleno, y los pueden hazer de gix que sea muy gentil, por que no a de ver piedra picada, y no a de ver graones para sobir arriba.

n/ Y fazerle una O encima de la puerta y otras ventanas, que se poran con vidrieras, y no en parte donde ympida al oyr de la missa, y para

en esto no sé yo que se a menester, por cho, no se pone goià los retablos los mismos que son, y la vanqueria adoballos muy bien, y los escalones que sean de piedra muy gentiles, a mi parecer mejor estaria el retablo pegado a la pared.

j/ Ytem la sacristia tercia diez canas de tou en quadro que son diez canas toda ella aldereador, y tercia de altaria diez canas que serian X canas, estas seran a VI [...] de gordor que a XII sueldos la cana serian LX libras, LXII libras.

l/ La buelta a de ser de rajola, y este que entre todo costará XX libras.

Sobre esto se ponen los pilars donde se ponen las campanas y los cubren como a pavellón, y de alguna [...] donde no son menester las campanas cerrallo [...] de a V, otra torre montra cosa después junto con ella se a de hazer el abadía.

o/ Ponese lo que a menester cada cana de piedra de reble, que es a XX caretadas, y de la sacristia a XII caretadas, y no se saca lo que vale, que no se sabe lo que se podra a V de la yglesia.

La calz seran menester VII mil migeras, que seran dozientas libras o más.

p/ Lo que en ello se a de hazer, es fecho los fundamentos començar del cabo la mitad de la yglesia, por que siempre la yglesia perochial la gente pueda oyr, y quando aquella sea medio hecha se pueda la obra deribar, y en ella se pueda dezir misa.

q/ Ytem rogar a los de la villa que pues veen a tantos manobras arribar, que quieran ayudar a traer de la piedra de reble esta de agora de principio que lo pueden hazer en tiempos que no les de estorbo, y si dixeren que ya ellos dan tantos mil sueldos yo seria contento que no los diesen y truxege la piedra de reble y la calz, que yo pagaria los maestros, o ya ellos veen dexado el juicio de Dios quand gran beneficio an dello, ay de tener la yglesia en la buena comunidad de la villa como que la yglesia que oy es tan bien se derriba toda y estan muchas paredes ynperfectas, y quando a esto ellos no quieren ayudar procurar que con los tres mil sueldos que van ayudaran a traer alguna de la dicha piedra del reble.

z/ Ytem lo mesmo que se mira en la obra del castillo se a de mirar en la obra desta yglesia, specialmente que aquel que tomare cargo de hazer esta obra la haga en toda perfeccion a vista de maestros, y sobretodo que aya hombres que miren assí que la hazen perfectamente, como que trayan la manobra que sea menester, por que de otra manera ya veys el ynconviniente y gasto que haziendolo de otra manera se sigue, y haziendolo yo digo assí en la obra de la cassa como del monestrio y yglesia la obra yra en toda perfección, y los manobreros haran la obra que han de hazer. (.....)

Quanto en lo de la obra de Sant Nicolás que se a de hazer, según está ya en la traça, ha de y mirar de ayudaros como en lo de la obra, y la ayuda que podreis haber es aprovecharos de la piedra que favoreis de la yglesia para la [...] que hareis, segœn que está en el modelo, y también los de la villa ayudaran para ella como me han scritto Guillem.

El espital de Bartolomé, los pajesos de entorno el dia de fiesta trayan la piedra y cal, y assí vos lo deveis hazer, no solamente a los de Belpuche, oy no a los de toda la varonia que os ayuden a traer la piedra para la yglesia, dixeren que tienen faenas, podeis hazer el degado de Tàrraga que les absuelva de las

fiestas para que hos traygan y ayuden a traer la piedra, pues que es hobra meritoria.

(.....)

Tiene la yglesia de San Nicolás de largo XXXXV anas, que son quinze canas, y de ancho quinze anas, que serian cinco canas, serian veynte canas y terna de alto contando desde el fundamento hasta donde ponen e tejado, XX canas que veinte vezes diez son CC canas.

(.....)

En la obra del monesterio se deve hazer como está ya allá por memorial, y mirar sobretudo que sean gentiles las capillas y metellas en proporçión.

Notes

*Les abreviatures d'arxiu són: AHCC (Arxiu Històric Comarcal de Cervera), AHPB (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), BCAD (Biblioteca de Catalunya, Arxiu Documental).

¹ Vull donar les gràcies a diferents persones: Gener Gonzalvo (Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga) per les facilitats que vaig tenir a l'hora de fer la recerca documental, Roser Miarnau (Museu Comarcal de l'Urgell) per les fotografies fetes en el convent, Dr. Isidre Puig (Museu Diocesà i Comarcal de Lleida) per fotografies de les pintures conservades a la parroquial i a la rectoria, Dr. Ximo Company (Universitat de Lleida) per conèixer els detalls físics de les dites pintures, Dr. Joaquim Garriga (Universitat de Girona) per indicacions diverses sobre les pintures de Bellpuig atribuïbles a Joan de Borgonya, Dr. Antoni Conejo (Universitat de Barcelona) per les suggerències sobre l'arquitectura a cavall dels segles XV i XVI, Jaume Torres (cronista de Bellpuig) per les fotografies antigues del cenobi, i Miquel Xandri (rector de Bellpuig) per la seva immensa paciència.

² Joan YEGUAS (a cura de), *Llibre Ver del Convent de Bellpuig*, (Col·lecció Ardèvol, 6), Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga, Tàrraga, 2003.

³ A part del convent, també hem localitzat documentació relacionada amb la construcció del castell de la mateixa vila urgellenca (1512-1550). Notícies que oferirem en properes publicacions.

⁴ Luke WADDING, *Annales minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*, 1628-1654, (edició consultada: a cura de José Maria Ribeiro da Fonseca, Tip. Rocco Bernabò, Roma, 1731-1886, 18 vols.), vol. 15, pàgs. 638-639.

⁵ Vegeu: Jaume RIPOLL VILAMAJOR, *Documentos inéditos con que se demuestra la existencia de un monasterio de Premostratenses en la diócesis de Vich a principios del siglo trece*, Ignacio Valls, Vic, 1827; Joan YEGUAS - Isidre PUIG, *El Palau d'Anglesola. L'església de Sant Joan Baptista*, Ajuntament del Palau d'Anglesola - Pagès editors, El Palau d'Anglesola, 2003, pàgs. 17, 19 i 41.

⁶ Vegeu: Riccardo NALDI, "El reposo del guerrero", a *FMR*, 72 (versió espanyola), Milà, 2003, pàgs. 103-128; Joan YEGUAS, "La tomba del vicerè Ramon de Cardona, obra de Giovanni da Nola (1523-1528). Il suo trasferimento, e il influo nella

scultura de Catalogna", a *Napoli Nobilissima*, en premsa.

⁷ Cristina BORAU, *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del segle XIV*, (Estudis, 29), Fundació Noguera, Barcelona, 2003, pàgs. 122-123 i 145.

⁸ Giovanni PONTANO, *I trattati delle virtù sociali*, 1498, (edició consultada: a cura de Francesco Tateo, Edizioni dell'Ateneo, Roma, 1965), pàgs. 249 i 253-256.

⁹ Maria GARGANTÉ, "Arquitectura religiosa vuitcentista a l'Urgell: alguns exemples", a *Urtx*, 16, Tàrraga, 2003, pàg. 224.

¹⁰ J. YEGUAS (a cura de), *Llibre Ver del Convent...* (op. cit.), pàgs. 24-27 i 30-34.

¹¹ Una carretada era equivalent a 4 cargues o 12 quintars, o sigui, 499'2 quilos. Vegeu: Claudi ALSINA - Gaspar FELIU - Lluís MARQUET, *Diccionari de mesures catalanes*, 1990, (edició consultada: Curial, Barcelona, 1996), pàgs. 181-182.

¹² Bach esmenta aquests artífexs, tot i que afirma que s'anomenaven Joan Capdevila i Joan Bosch, i no especifica el seu treball a l'obra. Vegeu: Antoni BACH i RIU, *Història del monestir de Sant Bartomeu de Bellpuig i el seu mausoleu*, Arxiu Diocesà de Solsona, Bellpuig, 1990, pàg. 16.

¹³ No sabem quina relació podia haver-hi entre Guerau Capdevila i Bosch de Verdú, documentats el 1510, i "mestre Andreu Capdevila e mestre Pere Bosch fusters", que el 1518 són pagats pel procurador Lluís Sedamó per uns adobs a la casa d'un tal Gilabert (vegeu document 1).

¹⁴ Gabriel ALONSO GARCÍA, "Anthoni Queralt, maestro de la obra de la Seo de Lérida de 1494 a 1513, y la labor artística de su época", a *Miscelània Històrica Catalana. Homenatge al pare Jaume Finestres*, (Scriptorium Populeti, 3), Impremta del Monestir, Poblet, 1970, pàgs. 400 ss; Gabriel ALONSO GARCÍA, *Los maestros de "la Seu Vella de Lleida" y sus colaboradores*, Gráficas Larrosa, Lleida, 1976, pàgs. 188-204.

¹⁵ Francesc FITÉ, "Els mestres d'obra d'època medieval (segles XIII-XV)", a Joan J. Busqueta-Montserrat Macià (comissaris), *Seu Vella. L'esplendor retrobada*, (Catàleg de l'exposició.

- Lleida 2003), Generalitat de Catalunya - Fundació «La Caixa», Lleida, 2003, pàg. 61; Antoni CONEJO, *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer Renaixement*, Universitat de Barcelona, 20002, (tesi doctoral), pàgs. 524-526 i 530.
- ¹⁶ Vegeu: José LLADONOSA PUJOL, *El Cardenal Remolins*, Tipografia Selecta, Lèrida, 1956.
- ¹⁷ Miguel FALOMIR FAUS, *Arte en Valencia (1472-1522)*, Generalitat Valenciana – Consell Valencià de Cultura, València, 1996, pàg. 201 i doc. 19.
- ¹⁸ Josep IGLÉSIES, *El fogatge de 1497: estudi i transcripció*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1991, pàg. 523. Vegeu: José MATA-MOROS, *La Catedral de Tortosa. Trabajos monográficos acerca de su construcción y de su contenido artístico y religioso*, Editorial Católica, Tortosa, 1932; Victòria ALMUNI, *Una fàbrica medieval de gran embergadura. La catedral de Tortosa en els segles XIV i XV*, Universitat de Barcelona, 2003, (tesi doctoral).
- ¹⁹ Joan Hilari MUÑOZ i SEBASTIÀ - Salvador-J. ROVIRA i GÓMEZ, *Art i artistes a Tortosa durant l'època moderna*, Dertosa, Tortosa, 1999, pàgs. 37-38.
- ²⁰ M. FALOMIR FAUS, *Arte en Valencia...* (op. cit.), pàgs. 196-201, docs. 18 i 19.
- ²¹ G. ALONSO GARCÍA, *Los maestros de "la Seu Vella..."* (op. cit.), pàgs. 188-189.
- ²² Francesco GONZAGA, *De origine seraphica religionis franciscanae eiusque progressibus, de regularis observantiae institutione, forma administrationis ac legibus, admira-bilique eius propagatione*, Roma, 1587, pàg. 113.
- ²³ Francisco MARCA, *Chronica Serafica de la santa provincia de Cataluña, de la regular observación de nuestro padre S. Francisco*, 1764, (edició facsimil: a cura de José Martí Mayor, Cisneros, Madrid, 1987), pàg. 315.
- ²⁴ AHCC, Índice y sumario de las escrituras que estan en el archivo de Bellpuig del duque de Sessa, 1750.
- ²⁵ Marià CARBONELL i BUADES, *Convent de Sant Bartomeu de Bellpuig*, (Monuments de Catalunya), Curial, Barcelona, 1994, pàgs. 18-19. Vegeu també: Antoni CONEJO da PENA, "Els darrers claustres monàstics gòtics", a *L'art gòtic a Catalunya*, (Arquitectura, II. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos, 2), Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003, pàgs. 252.
- ²⁶ Joan AINAUD de LASARTE, "Documents de Nàpols i Bellpuig sobre el Renaixement i Catalunya", a *D'Art*, 20, Barcelona, 1994, pàgs. 269-275.
- ²⁷ Un argent, també dit argenç, equival a una setzena part d'una unça, i la unça és la dotzena part d'una lliura (400 grams). Vegeu: C. ALSINA – G. FELIU – L. MARQUET, *Diccionari de mesures catalanes...* (op. cit.), pàgs. 117-118.
- ²⁸ La cana de Lleida era equivalent a 8 pams, o sigui, 1'556 metres. Una carretada era equivalent a 4 cargues o 12 quintars, o sigui, 499'2 quilos; i una mitgera eren dos quarteres, i una quartera de Tàrraga era equivalent 47'25 litres de capacitat. Vegeu: C. ALSINA – G. FELIU – L. MARQUET, *Diccionari de mesures catalanes...* (op. cit.), pàgs. 130-131, 139, 181-182 i 209-214.
- ²⁹ J. YEGUAS (a cura de), *Llibre Ver del Convent...* (op. cit.), docs. 8, 17 i 42.
- ³⁰ M. FALOMIR FAUS, *Arte en Valencia...* (op. cit.), doc. 2.
- ³¹ Mercedes GÓMEZ-FERRER, "10. La Capilla del Rosario en el convento de Santo Domingo de Valencia", a Eduard Mira - Arturo Zaragoza (eds.), *Una arquitectura gòtica mediterrànea*, (Catàleg de la exposició. València, 2003), Generalitat Valenciana, València, 2003, vol. II, pàg. 195.
- ³² Mercedes GÓMEZ-FERRER, *Arquitectura y arquitectes en la Valencia del siglo XVI. El Hospital General y sus artífices*, Universitat de València, 1995 (tesi doctoral inèdita).
- ³³ Arturo ZARAGOZÁ, "El arte de corte de piedras en la arquitectura valenciana del cuatrocientos: Pere Compte y su círculo", a Joaquín Bérchez - Mercedes Gómez-Ferrer - Amadeo Serra (eds.), *El Mediterráneo y el arte español*, (Congreso del CEHA. València, 1996), Direcció General del Patrimoni Artístic, València, 1998, pàg. 74.
- ³⁴ El companatge era la vianda que donava l'amo al marge del pa, que havia de posar el treballador.
- ³⁵ El 1525 trobem un picapedrer francès anomenat Joan de Santpedr, el qual treballava en el castell d'Arbeca (les Garrigues). Vegeu: Romeu de la Vall d'Aldefi (pseudònim de Sanç CAPDEVILA i FELIP), "Notes històriques d'Arbeca. L'obra del castell", a *L'Escut*, 20, Arbeca, 1924 (30 abril), pàg. 3.
- ³⁶ Cal dir que el riu Segre no baixa del Pallars. Per tant, la fusta només va poder arribar a Artesa de Segre per dues vies. O bé, a través del riu Noguera Pallaresa fins a Camarasa (la Noguera), i d'allí remuntant uns 15 km el riu Segre fins a Artesa. O bé, que l'indret on es va talar la fusta fos del Pallars més oriental, i s'hagués portat per terra fins alguna localitat de la riba del Segre, potser Coll de Nargó (l'Alt Urgell).
- ³⁷ Una bàssia és una gaveta que els mestres de cases empen per pastar el guix.
- ³⁸ Una cintra és una bastida de fusta que sosté una volta o arc en construcció.
- ³⁹ Una civera és un instrument de transport per traïngar pedres.
- ⁴⁰ El reble és el conjunt de fragments de maó i pedra, eventualment barrejats amb morter, amb els quals s'omple els buits entre pedres grosses en construir un mur.
- ⁴¹ Una carretada era equivalent a 4 cargues o 12 quintars, o sigui, 499'2 quilos; i una mitgera eren dos quarteres, i una quartera de Tàrraga era equivalent a 47'25 litres de capacitat. Vegeu: C. ALSINA – G. FELIU – L. MARQUET, *Diccionari de mesures catalanes...* (op. cit.), pàgs. 181-182 i 209-214.
- ⁴² El pagell era una làmina de metall que servia de marca per verificar que un pes o mesura havia estat verificat pel funcionari autoritzat.
- ⁴³ Joan YEGUAS i GASSÓ, *L'escultor Damià Forment a Catalunya*, (Espai/Temps, 36), Universitat de Lleida, Lleida, 1999, pàgs. 101-103.
- ⁴⁴ No creiem que s'hagi de vincular amb altres mestres de cases amb cognom similar que van treballar per la mateixa zona, però aportem les notícies d'aquests artífexs. El 1438, Ferran Lopiz, mestre de cases d'Alcanys, va contractar l'execució d'un campanar pel santuari de la Bovera (municipi de Guimerà, l'Urgell). O, el 1501, Domingo Llopis, picapedrer, treballava en el castell d'Arbeca (les Garrigues). Vegeu: Romeu de la Vall d'Aldefi (pseudònim de Sanç CAPDEVILA i FELIP), "Notes històriques d'Arbeca. L'obra del castell", a *L'Escut*, 20, Arbeca, 30 d'abril del 1924, pàg. 3; Sanç CAPDEVILA i FELIP, *El santuari de La Bovera*, Tallers Tipogràfics Suc. de Torres & Virgili, Tarragona, 1929, pàgs. 14-17.
- ⁴⁵ F. FITÉ, "Els mestres d'obra d'època medieval..." (op. cit.), pàg. 61.

- ⁴⁶ Segons Fuguat, la planta del castell de l'Espluga Calba està executada seguint el criteri proporcional de la proporció àuria, coneixements teòrics que en aquella època es posaven en pràctica a Itàlia. Vegeu: Joan FUGUAT, *Templers i hospitalers. Guia de les terres de Ponent i la franja*, Rafael Damau, Barcelona, 2000, vol. III, pàgs. 66-67.
- ⁴⁷ M. FALOMIR FAUS, *Arte en Valencia...* (op. cit.), pàgs. 199-200.
- ⁴⁸ J. AINAUD de LASARTE, "Documents de Nàpols i Bellpuig..." (op. cit.), pàgs. 267-280.
- ⁴⁹ M. CARBONELL BUADES, *Convent de Sant Bartomeu...* (op. cit.), pàg. 21.
- ⁵⁰ Santi TORRAS TILLÓ, "La casa dels barons de Bellpuig o l'ascendència d'Itàlia en l'art i la societat catalana dels segles XVI i XVII", a *Quaderns de "El Pregoner d'Urgell"*, 12, Bellpuig, 1999, pàgs. 82-83; Joan YEGUAS, "Sobre Beatriu Fernández de Córdoba (1523-1553) i la seva família", a *Quaderns de "El Pregoner d'Urgell"*, 14, Bellpuig, 2001, pàg. 87.
- ⁵¹ Andrés de BOCARULL BROCÁ, *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, 1867 (edició consultada: Asociación de Estudios Reusenses, Reus, 1959-1961), pàg. 75.
- ⁵² Joaquim GARRIGA (amb col·laboració de Marià CARBONELL), *L'art del Renaixement. Segle XVI*, (Història de l'art català, IV), 1986, (edició consultada: Edicions 62, Barcelona, 1994), pàg. 111.
- ⁵³ J. YEGUAS, "Sobre Beatriu Fernández de Córdoba..." (op. cit.), pàg. 88.
- ⁵⁴ A. BACH RIU, *Història del monestir de Sant Bartomeu...* (op. cit.), pàgs. 6 i 15.
- ⁵⁵ Vegeu: Alexandre CIRICI i PELLICER, *L'art gòtic català. L'arquitectura als segles XV i XVI*, Edicions 62, Barcelona, 1979, pàg. 98; J. GARRIGA (amb col·laboració de M. CARBONELL), *L'art del Renaixement. Segle XVI...* (op. cit.), pàg. 21.
- ⁵⁶ M. CARBONELL BUADES, *Convent de Sant Bartomeu...* (op. cit.), pàgs. 49-50.
- ⁵⁷ Antoni CONEJO da PENA, "L'antic hospital de Santa Magdalena de Montblanc", a *Locus Amoenus*, 6, Bellaterra, 2002-2003, pàg. 143.
- ⁵⁸ J. YEGUAS (a cura de), *Llibre Ver del Convent...* (op. cit.), pàg. 25.
- ⁵⁹ Arturo ZARAGOZÁ CATALÁN, "Arquitecturas del gòtico mediterráneo", a E. Mira – A. Zaragoza (eds.), *Una arquitectura gòtica mediterránea...* (op. cit.), vol. I, pàgs. 147-148 i 152-153.
- ⁶⁰ Potser caldria posar dins aquesta mateixa categoria les columnes dels retaules de la primera meitat del segle XVII, també anomenades columnes de mig fust amb estries helicoidals. Peces d'arquitectura executades per fusters o oficials d'un taller d'escultura, que a partir del 1660, almenys a Catalunya, foren substituïdes per les columnes salomòniques. El record de la columna torxada romandria en obres posteriors, ja que, a vegades, trobem columnes pseudo-salomòniques, com a la façana de l'església de Betlem, antiga conventual dels jesuïtes a Barcelona (1680-1732), entre altres exemples.
- ⁶¹ A. CONEJO da PENA, "L'antic hospital de Santa Magdalena..." (op. cit.), pàgs. 137-143; Aldo SARI, "La arquitectura del gòtico mediterráneo en Cerdeña", a E. Mira – A. Zaragoza (eds.), *Una arquitectura gòtica mediterránea...* (op. cit.), vol. II, pàg. 43.
- ⁶² S. TORRAS TILLÓ, "La casa dels barons de Bellpuig..." (op. cit.), pàg. 84.
- ⁶³ J. YEGUAS, "Sobre Beatriu Fernández de Córdoba..." (op. cit.), pàgs. 85-86. Vegeu també:
- Joan YEGUAS, *L'escultura a Catalunya entre 1490 i 1575. De la tradició medieval a la difusió i consolidació de les formes "a la romana"*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2001, (col·lecció de tesis doctorals microfíxades, núm. 3.892), pàgs. 95-96.
- ⁶⁴ José Mª MADURELL, "Escultores renacentistas en Cataluña", a *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, V, Barcelona, 1947, pàgs. 213-215.
- ⁶⁵ J. M. MADURELL, "Escultores renacentistas en Cataluña..." (op. cit.), docs. 8, 14, 15, 16, 17, i 25; J. YEGUAS, *L'escultura a Catalunya entre 1490...* (op. cit.), pàgs. 97-99.
- ⁶⁶ Francesc Xavier ALTÉS - Josep GALOBART, "Un ambiciós projecte d'història eclesiàstica i natural de Montserrat", a *Revista Catalana de Teologia*, XIII-1, Barcelona, 1988, pàg. 235.
- ⁶⁷ J. M. MADURELL, "Escultores renacentistas en Cataluña..." (op. cit.), doc. 5.
- ⁶⁸ Vegeu: J. YEGUAS, *L'escultura a Catalunya entre 1490...* (op. cit.), pàgs. 360-361; Antoni CONEJO, *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...* (op. cit.), pàgs. 387-392.
- ⁶⁹ Aquestes tasques arquitectòniques foren continuades per Joan de la Gorreta, pel preu de 60 lliures l'any 1508 (pujades a 80 lliures el 1509); el 15 de desembre del 1508 en cobrava 20 lliures, i el 16 de juny del 1509 unes altres 30 lliures. I el fuster Joan Peraller rebia 22 lliures i 10 sous per la fusta i treball en l'obra, el 24 de gener del 1508.
- ⁷⁰ Vegeu: Isabel COLL MIRABENT, *Els Credeça, pintors del segle XVI*, Grup d'Estudis Sitgetans, Sitges, 1998. Sobre el seu possible origen sard, i membres de la seva família treballant a Roma en el segon terç del segle XVI, vegeu: Ezio LÉVI, "Fortune eavventure di artificii italiani in Catalogna", a *Memoria letta alla R. Accademia di Archeologia, Lettere e Belli Arti di Napoli*, XII, Napoli, 1931-1932, pàgs. 185-206.
- ⁷¹ J. GARRIGA (amb col·laboració de M. CARBONELL), *L'art del Renaixement. Segle XVI...* (op. cit.), pàgs. 144-145.
- ⁷² Joaquim GARRIGA i RIERA, "Biogr. 1. Joan de Borgonya. Notícies 1503-1525(+)", a Joan Bosch Ballbona - Joaquim Garriga, *De Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: el bisbat de Girona*, (Catàleg de l'exposició. Girona, 1998-1999), Museu d'Art de Girona, Girona, 1998, pàgs. 175-177.
- ⁷³ José Mª MADURELL MARIMÓN, "Pedro Nuyes y Enrique Fernandes, pintores de retablos (notas para la historia de la pintura catalana de la primera mitad del siglo XVI)", a *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona, 1943-1944, vol. I-3, pàgs. 19-22; vol. II-1, pàgs. 45-46; vol. II-2, docs. VI-VII i XVI.
- ⁷⁴ J. M. MADURELL, "Escultores renacentistas en Cataluña..." (op. cit.), pàgs. 232, 238-239 i doc. 7.
- ⁷⁵ J. M. MADURELL, "Pedro Nuyes y Enrique Fernandes..." (op. cit.), vol. I-3, pàgs. 78-89; J. M. MADURELL, "Escultores renacentistas en Cataluña..." (op. cit.), pàgs. 239-240 i docs. 18, 19, 21, 24.
- ⁷⁶ Joan AINAUD - Frederic Pau VERRIÉ, "El retablo del altar mayor del Monasterio de San Cugat del Vallés y su historia", a *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, I-1, Barcelona, 1941, pàgs. 31-51.
- ⁷⁷ Bonaventura BASSEGODA i AMIGÓ, *Santa Maria del Mar. Monografia histórico-artística*, Fills de J. Thomas, Barcelona, 1925, vol. I, pàgs. 412 i 413. Vegeu també: Cayetano CORNET y MAS,

Guia de Barcelona, Llibreria de Eudaldo Puig, Barcelona, 1877, pàg. 55.

⁷⁸ José Mª MADURELL MARIMÓN, "Los maestros de la escultura renaciente en Cataluña. Martín Díez de Liatzasolo", a *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, III-1, Barcelona, 1945, pàgs. 26-27 i doc. V; J. M. MADURELL, "Pedro Nunyes y Enrique Fernandes... (op. cit.), vol. II-1, pàgs. 46-48; J. M. MADURELL, "Escultores renacentistas en Cataluña... (op. cit.), pàg. 240 i docs. 30, 31, 32, 33; J. YEGUAS, *L'escultura a Catalunya entre 1490...* (op. cit.), pàg. 84 i doc. 7.

⁷⁹ J. M. MADURELL, "Escultores renacentistas en Cataluña... (op. cit.), pàgs. 240-214 i doc. 40.

⁸⁰ Francesc FITÉ, "Pere Nunyes i la pintura lleidatana en la primera meitat del segle XVI", a *Ilerda*, 50, 1992-1993, pàgs. 32-33.

⁸¹ Gabriel ALONSO GARCÍA, Los maestros de "la Seu Vella..." (op. cit.), pàgs. 211-212 i 215.

⁸² F. FITÉ, "Pere Nunyes i la pintura lleidatana... (op. cit.), pàg. 33.

⁸³ J. YEGUAS, "Sobre Beatriu Fernández de Córdoba... (op. cit.), pàgs. 88-90.

⁸⁴ Joan AINAUD DE LASARTE, "La pintura dels segles XVI i XVII", a *L'Art Català*, II, Aymà, Barcelona, 1958, pàg. 80.

⁸⁵ Joan BOSCH i BALLBONA, "Un "miracle" per a Pere Nunyes", a *Locus Amoenus*, 6, Bellaterra, 2002-2003, pàgs. 232 i 249.

⁸⁶ Vegeu: Ana ÀVILA, "Influencia de Rafael en la pintura española del siglo XVI a través de los gravados", a *Rafael en España*, (Catálogo de la exposición. Madrid, 1985), Ministerio de Cultura, Madrid, 1985, pàgs. 43-85.

⁸⁷ J. BOSCH BALLBONA, "Un "miracle" per a Pere Nunyes... (op. cit.), pàgs. 251-256.

⁸⁸ *The Illustrated Bartsch*, 29, pàg. 168 [càt. 11 (191)].

⁸⁹ Manuel GÓMEZ-MORENO (comissari), *El arte en España. Guía del Museo del Palacio Nacional*, (Catálogo de la exposición. Barcelona, 1929), Imprenta de Eugenio Subirana, Barcelona, 1929, pàg. 304.

⁹⁰ Antoni BACH i RIU, *Bellpuig. Història de la vila de Bellpuig*, Ajuntament de Bellpuig - Institut d'Estudis Ilerdencs, Bellpuig, 1998, pàgs. 265-266.

⁹¹ En aquesta ocasió es farien noves fotografies en color, que Sanz Vega hauria duplicat en diaposiva per tal de comercialitzar-les. En la dècada dels anys 70 es podien adquirir al Museo del Prado.

⁹² Santiago ALCOLEA GIL, "Pintura renacentista, barroca y neoclásica", a *Exposición de pintura catalana. Desde la prehistoria hasta nuestros días*, (Catálogo de la exposición. Madrid, 1962), Dirección General de Bellas Artes - Ayuntamiento de Barcelona, 1962, cat. 61 i 63.

⁹³ Miquel Ortega i Sala fou un militar nascut a Barcelona el 1848, que va lluitar a la Tercera Guerra Carlina (1872-1876), on fou ferit a la Seu d'Urgell; entre 1877 i 1886 fou professor de matemàtiques a l'Acadèmia Militar d'Enginyers, a Guadalajara; el 1879 fou recompensat pel seu treball docent amb el grau de tinent coronel, i, també, va rebre la creu d'Isabel la Catòlica; i el 1884 va publicar la seva obra més coneguda, *Geometria* (vegeu: Enciclopèdia Espasa, ad vocem).

⁹⁴ Arxiu General del Museu Nacional d'Art de Catalunya, Dossier de l'exposició "Pintura Catalana. Desde la prehistoria hasta nuestros días", Madrid-Barcelona, 1962, Capsa EXPO/37.

⁹⁵ Si hom pogués precisar la procedència, es podria

anar rere la pista de les atres pintures que manquen per completar el retaule de Bellpuig. Sobre Almirall, vegeu: Josep PICH i MITJANA, *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall*, Eumo, Vic, en premsa. Sobre el gust artístic de l'Ateneu Barcelonès, vegeu: Francesc MIRALPEIX i VILAMALA; *Empremta i memòria del pintor Antoni Viladomat i Manalt (1678-1755) als sgles XVIII i XIX*, Universitat de Girona, 2000, (treball de recerca), pàgs. 115-123.

⁹⁶ Vegeu: José GUDIOL RICART, *Spanish Painting*, (Catalogue of the Exhibition. Toledo -Ohio-, 1941), Toledo Museum of Art, Toledo -Ohio-, 1941, pàg. 50; Diego ANGULO INÍGUEZ, *La pintura del Renacimiento*, (Ars Hispaniae, XII), Plus Ultra, Madrid, 1955, pàgs. 60-63; Chandler Rathfon POST, *A History of Spanish Painting*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1958, vol. XII, pàgs. 78-122.

⁹⁷ Diego ANGULO INÍGUEZ, "El pintor gerundense Porta", a *Archivo Español de Arte*, XVII, Madrid, 1944, pàgs. 341, 343 i 348-349.

⁹⁸ Santiago ALCOLEA GIL "La pintura desde 1500 a 1850", a José Maria Gudiol - Santiago Alcolea - Juan Eduardo Cirlot, *Historia de la pintura en Cataluña*, Tecnos, Madrid, 1956, pàgs. 158 i 168 (fig. 79).

⁹⁹ C. R. POST, *A History of Spanish Painting...* (op. cit.), vol. XII, pàgs. 86 i 94-95.

¹⁰⁰ Joaquim GARRIGA, *Qüestions de perspectiva en la pintura hispànica del segle XVI. Críteris d'anàlisi i aplicació al cas de Catalunya*, (col·lecció de tesis doctorals microfíxades, núm. 1.421), Universitat de Barcelona, Barcelona, 1992, pàg. 931.

¹⁰¹ J. GARRIGA RIERA, "Biogr. 1. Joan de BorgonyaÉ (op. cit.), pàg. 176. Vegeu també: Santi TORRAS i TILLÓ, *Els ducs de Cardona; art i poder (1575-1690). Una proposta d'estudi i d'aproximació a la història, art i cultura a l'entorn de la casa ducal en època moderna*, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 1997, (tesi doctoral inèdita, dirigida per Bonaventura Bassegoda Hugas), pàgs. 71-72; Joaquim GARRIGA RIFRA, "Paisatge en reconstrucció: la pintura a Catalunya entorn de 1519", a J. Yarza (comissari), *L'art a Catalunya i als regnes hispànics en temps de Carles I*, (Catàleg de l'exposició. Barcelona, 2000-2001) Sociedad Estatal por la Commemoración de los centenarios de Felipe II y Carlos V, Barcelona, 2000, pàg. 157.

¹⁰² S. TORRAS TILLÓ, "La casa dels barons de Bellpuig (op. cit.), pàg. 84.

¹⁰³ *The Illustrated Bartsch*, 10, pàg. 156 [càt. 61 (127)].

¹⁰⁴ J. GARRIGA, *Qüestions de perspectiva en la pintura hispànica...* (op. cit.), pàgs. 946-948; Joaquim GARRIGA, "Cat. 4. Joan de Borgonya. Retaule de Sant Feliu", a J. Bosch Ballbona - J. Garriga, *De Flandes a Itàlia* (op. cit.), pàgs. 55-61.

¹⁰⁵ Hom pot justificar l'existència d'una enemistat manifesta entre Borgonya i Crendença, i, amb els mateixos documents, hom també pot creure que no hi ha cap raó definitiva per afirmar tal cosa. Una sentència arbitral per la qual es dirimien els diners a pagar, un per la pintura i l'altre per la dauradura, podria ser una manera objectiva de pagar; i, si un comitent encarregava un retaule a un o a un altre, no hauria d'afectar l'amistat entre dues persones, ja que no era una qüestió que poguessin decidir els propis artistes. Tot i això, si encara pensem que hi podria haver "mal rotlló", això no hauria de conduir al trencament de relacions comercials, ja que el negoci sempre és el negoci.

¹⁰⁶ Vegeu: J. M. MADURELL, "Pedro Nunyes y Enrique Fernandes... (op. cit), docs. VIII i X.